

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

**BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM
2022–2023**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jana Knichalová

Dopady sociálního vyloučení na vzdělávání dospělých

Praha 2023

Vedoucí bakalářské práce:
doc. PhDr. Dobromila Trpišovská, CSc.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR PART-TIME STUDIES

2022–2023

BACHELOR THESIS

Jana Knichalová

Impacts of Social Exclusion on Adult Education

Prague 2023

The Bachelor Thesis Work Supervisor:
doc. PhDr. Dobromila Trpišovská, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 17.5.2023

Jana Knichalová

Poděkování

Děkuji paní doc. PhDr. Dobromile Trpišovské, CSc., za cenné připomínky a vedení bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce ve své teoretické části popisuje sociální vyloučení a jeho dopady na vzdělávání dospělých. Charakterizuje problematiku sociálního vyloučení s ohledem na jeho specifika, motivaci, úskalí a vlivy na vzdělávání dospělých. Cílem bakalářské práce je zmapování konkrétních faktorů, které ovlivňují vzdělávání dospělých zasažených sociálním vyloučením. Praktická část je zpracována za pomoci kvantitativního výzkumu formou dotazníků.

Klíčová slova

Osoby sociálně vyloučené, sociální vyloučení, terénní sociální práce, úskalí vzdělávání, vlivy sociálního vyloučení, vzdělávání dospělých.

Annotation

The bachelor's thesis in its theoretical part describes the connections between social exclusion and its effects on adult education. It characterizes the issue of social exclusion with regard to specifics, motivation, pitfalls and influences on adult education. The aim of the bachelor thesis is to map specific factors that influence the education of adults affected by social exclusion. The practical part is processed with the help of quantitative research in the form of questionnaires.

Keywords

Adult education, effects of social exclusion, field social work, pitfalls of education, social exclusion, socially excluded persons.

OBSAH

ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 PROBLEMATIKA SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ.....	9
1.1 Sociálně vyloučené osoby a sociálně vyloučené lokality	10
1.2 Specifika sociálně vyloučených lokalit	12
1.3 Terénní práce v sociálně vyloučených lokalitách	14
2 VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH.....	17
2.1 Vlivy působící na vzdělávání dospělých.....	18
2.2 Vzdělávání dospělých v sociálně vyloučených lokalitách.....	22
2.3 Motivace ke vzdělávání osob v sociálně vyloučených lokalitách.....	25
2.4 Úskalí vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách.....	28
2.5 Úloha sociálních služeb a dalších institucí na vzdělávání dospělých v sociálně vyloučených lokalitách	30
PRAKTICKÁ ČÁST	35
3 VÝZKUM.....	35
3.1 Vymezení výzkumné otázky	35
3.2 Charakteristika výzkumného vzorku.....	35
3.3 Výzkumná metodika	36
3.4 Výsledky výzkumu.....	37
3.5 Interpretace a diskuze výsledků	51
ZÁVĚR	56
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	58
SEZNAM ZKRATEK	61
SEZNAM OBRÁZKŮ A GRAFŮ	62
SEZNAM PŘÍLOH.....	63

ÚVOD

V současné době se na území České republiky vyskytuje mnoho sociálně vyloučených lokalit. Sociální vyloučení je vnímáno jako negativní společenský jev. Spojujeme jej s chudobou, kriminalitou, bydlením v nevyhovujících podmínkách a nedostatečným přístupem ke zdravotní péči. Navazujícím znakem je ale také negramotnost, nízký stupeň vzdělání, a zejména specifický, často negativní či laxní postoj k dalšímu vzdělávání. Sociální vyloučení neboli sociální exkluze se vyznačuje nezanedbatelnými dopady na vzdělávání dospělých, které se promítají nejen v rámci komunit zasažených sociálním vyloučením, ale i celé společnosti.

Ačkoliv je pojem sociální vyloučení ve společnosti rozšířený, využívaný médií, úřady, sociálními službami, běžnou populací a dalšími, nebyla dosud problematika řešena natolik, aby se dopady sociálního vyloučení výrazně snížily. Nabízí se přitom možnost konceptu vzdělávání dospělých v sociálně vyloučených lokalitách, což by mohlo zamezit alespoň některým uvedeným problémům. Na druhou stranu však v uchopení řešení potíží brání rozsáhlé dopady sociálního vyloučení, které jsou v některých případech trvalé či těžko odstranitelné.

Oblast vzdělávání sociálně vyloučených dospělých zahrnuje působení různých vlivů a možných úskalí vyplývajících ze sociálního vyloučení. Otázkou zůstává míra motivace a pravděpodobná odlišnost potřeb ke vzdělávání. Nezbytnou součástí této problematiky je uplatnění systému sociálních služeb, především terénní sociální práce.

Aktuálnost problematiky sociálního vyloučení a vzdělávání dospělých si autorka uvědomuje na základě své praxe, při výkonu terénní sociální práce. Autorka se rozhodla k volbě daného tématu, jelikož se dostala v rámci terénní práce do bezprostřední blízkosti zmíněného prostředí a domnívá se, že je důležité se sociálním vyloučením a vzděláváním sociálně vyloučených osob zabývat. Sociální vyloučení v kontextu vzdělávání dospělých by se mělo řešit aktivněji, s hlubším vhledem do uvedeného problému, protože obě oblasti mohou negativně působit na jednotlivce a společnost nejen v současné době, ale i v budoucnosti.

Obsah bakalářské práce má přiblížit sociální vyloučení s důrazem na vzdělávání dospělých. **Cílem práce je zmapování konkrétních faktorů, které ovlivňují vzdělávání dospělých zasažených sociálním vyloučením.** Práce je členěna na teoretickou a praktickou část. V praktické části práce bude využit kvantitativní výzkum.

TEORETICKÁ ČÁST

1 PROBLEMATIKA SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

Co znamená sociální vyloučení? Každý z nás si pod tímto pojmem představí něco jiného, ale málokdo si uvědomuje, jak velké dopady může sociální vyloučení mít na život člověka v mnoha oblastech. Sociální vyloučení se však netýká pouze jednotlivců, ale celé společnosti. Vzhledem k přetrvávající problematice sociálního vyloučení lze usoudit, že systém a naše společnost, jako celek, není zcela otevřena řešení všech sociálních problémů, které se vyskytují. Otázka řešení těchto problémů však zasahuje společnost ve vztahu k většinové i menšinové skupině společnosti, dotýká se všech jednotlivců, systému, nastavení a fungování společnosti.

Problematika sociálního vyloučení zahrnuje několik aspektů života jedinců, kteří jsou sociálním vyloučením ohroženi nebo je sociální vyloučení již součástí jejich života. Pro řešení a vytěsnění sociálního vyloučení ze společnosti je nejprve nutné sociální vyloučení charakterizovat, definovat a pochopit. Sociální vyloučení bude rozebráno z pohledu několika autorů.

Jako základní přiblížení sociálního vyloučení můžeme použít charakteristiku této problematiky z portálu Ministerstva práce a sociálních věcí, kde je uvedeno, že sociální vyloučení lze chápat jako vyčlenění jedinců mimo standardní způsob života společnosti. Díky nepříznivým následkům krizové situace nemají jedinci zasaženi sociálním vyloučením mnoho možností, jak se do společnosti a standardního způsobu života zapojit.¹

Mareš definuje sociální vyloučení jako sociální exkluzi. Jedná se o charakteristický polarizační proces vyčleňování jedinců a sociálních skupin ze společnosti. V průběhu procesu dochází ke zbavování práv a povinností, jež jsou spojovány se členstvím ve společnosti.²

¹ MPSV. *Sociální začleňování* [online]. [cit. 2022-12-21]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/socialni-zaclenovani>

² MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006, s. 7. ISBN 80-87007-15-8.

Během utváření procesu sociální exkluze vzniká nejextrémnější forma sociálního vyloučení, jež je vázána na lidská práva. Vyloučení dotýkající se oblasti lidských práv můžeme vysvětlovat jako absenci jídla, vody, bezpečí, adekvátního bydlení nebo zaměstnání.³

Matoušek sociální vyloučení vymezuje jako nedostačující přístup jedinců, skupin a místních společenství ke společenským institucím představujícím zajištění vzdělání, ochrany, základního blahobytu a zdraví. Dle Matouška sociální vyloučení dosahuje různých úrovní a mění se v čase. Sociální exkluze znamená žít v chudobě, většinou v izolaci nebo v menší skupině, obdobně strádajících lidí z okraje společnosti.⁴

Kraus označuje sociální exkluzi jako vyloučení jedinců a skupin ze společnosti s nemožností zapojit se do společenských aktivit. Zapojení do společnosti provází mnohá omezení. Tato omezení Kraus specifikuje jako nedobrovolné distancování se od institucí, služeb a vzdělání. Kraus se domnívá, že příčinou sociálního vyloučení je diskriminační model společnosti a rozdělování společnosti na majoritní a minoritní. Minorita (menšinová společnost) se diferencuje od majority (většinové společnosti) kulturními a fyzickými odlišnostmi, což často způsobuje odlišné, případně i nevhodné jednání majority s minoritou. Na základě těchto nerovností dochází k pocitu diskriminace. Diskriminační jednání je znevýhodňování, poškozování či neuznávání některých jedinců nebo skupin. Důvody diskriminace mohou být rasového, náboženského, etnického původu. Diskriminace je postavena na zažitých předsudcích, pokud se společnost nenaučí předsudky odstraňovat, může vyvrcholit v extrémně agresivní činy, otevírá se tím rovněž prostor pro sociální vyloučení.⁵

1.1 Sociálně vyloučené osoby a sociálně vyloučené lokality

Součástí sociálního vyloučení jsou sociálně vyloučené osoby a sociálně vyloučené lokality. Lze konstatovat, že vzorec způsobu života sociálního vyloučení se může označit jako generační problém. Někteří dospělí žijící v sociálně vyloučené lokalitě již ve

³ MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006, s. 7. ISBN 80-87007-15-8.

⁴ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 205. ISBN 978-80-7367-368-0.

⁵ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014, s. 159. ISBN 978-80-262-0643-9.

stejných či podobných podmínkách vyrůstali. Děti, které zde prožívají své dětství, později dospívání, nemají mnoho možností, jak se z této situace vymanit. Existenční otázka se jich dotýká stejně jako jejich rodičů a prarodičů.

Nastavený systém sociálních dávek není řešením, naopak způsobuje závislost na těchto příjmech. Jedinci i rodiny se stávají terčem pro obchodování s chudobou. Příkladem mou být zdevastované nájemní byty nebo ubytovny s cenami běžných nájmu. V některých případech jsou bytové nabídky cenově velmi v nepoměru k nabízené kvalitě. Hygienické podmínky sociálně vyloučených lokalit jsou alarmující. Prostředí bývá zpravidla velmi znečištěné. Velký počet obyvatel těchto částí není registrován u praktických a odborných lékařů, na což navazuje problém povinného očkování a výskyt infekčních onemocnění. Prostředí není vhodné pro děti, dospívající ani dospělé. Nízký stupeň dosaženého vzdělání a finanční ngramotnost celé situaci nepřispívá.

Podle Mareše jsou sociálně vyloučené takové osoby, které se nemohou podílet na běžných aktivitách občanů společnosti. Sociální exkluze zasahuje do základních občanských práv. Občanská práva jsou jednou z dalších oblastí, ve které se sociálně vyloučeným osobám snižují možnosti na nich participovat. Snížená možnost participace se týká nejen politických práv, ale i náboženského přesvědčení, kulturní identity a její akceptace v rámci občanské společnosti. Nicméně, je důležité rovněž zmínit nedostačující přístup k zajištění lékařské péče, vzdělávání, adekvátního bydlení a možnost sociální ochrany.⁶ Matoušek ve své publikaci uvádí, že sociálně vyloučená lokalita se vymezuje jako část města nebo obce, kde jsou osoby převážně nezaměstnané s nízkým vzděláním a s nedostačujícími příjmy. Dalším znakem je izolovanost lokalit od ostatní společnosti.⁷

Agentura pro sociální začleňování zveřejnila data mapující rozsah sociálně vyloučených lokalit. Uvádí, že pro posouzení míry sociálního vyloučení používá tzv. „*index sociálního vyloučení*“⁸ Zmíněný index zahrnuje údaje o osobách čerpajících příspěvek na živobytí a příspěvek na bydlení. Sledují se tím taktéž osoby zatížené exekucí, osoby bez zaměstnání či předčasné ukončení vzdělávacího procesu. Díky indexu jsou označena místa v České republice s cílem určit, do jaké míry je určitá oblast

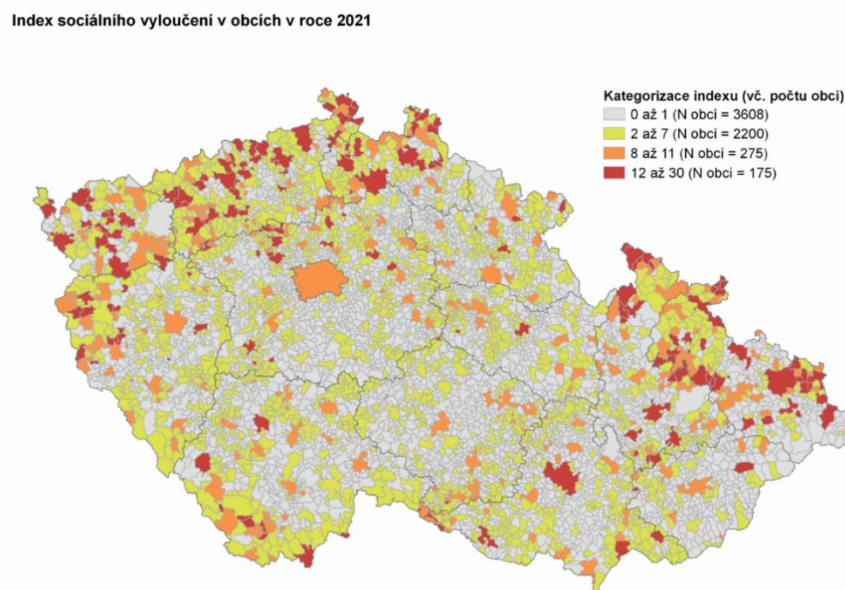
⁶ MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006, s. 7. ISBN 80-87007-15-8.

⁷ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 195. ISBN 978-80-7367-368-0.

⁸ AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Index sociálního vyloučení*. [online]. © 2023 [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/index_socialniho_vyloucení/

sociálním vyloučením zatížena. V indexu jsou hodnoty, které vypovídají, že: „Hodnoty jsou od 0 do 30 bodů, přičemž hodnota 0 znamená absenci nebo minimální rozsah sociálního vyloučení a hodnota 30 bodů nejvyšší míru zatížení sociálním vyloučením.“⁹ Pro příklad je níže uveden obrázek.

Obrázek 1: Index sociálního vyloučení

Zdroj¹⁰

1.2 Specifika sociálně vyloučených lokalit

V sociálně vyloučených lokalitách často zaznamenáváme kumulaci sociálně patologických jevů, které představují určitá specifika pro sociálně vyloučené lokality a jsou s nimi často spojovány. Sociálně patologické jevy se většinou prolínají, vyskytují se z různých příčin. Níže jsou uvedeny příklady některých jevů.

⁹ AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Index sociálního vyloučení* [online]. © 2023 [cit. 2023-02-06]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/index_socialniho_vyloucení/

¹⁰ AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Index sociálního vyloučení* [online]. © 2023 [cit. 2023-02-06]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/index_socialniho_vyloucení/

Sociálně patologickými jevy nazýváme nezdravé, abnormální jevy, které většinová společnost považuje za nežádoucí.¹¹ Za sociálně patologické chování považuje společnost způsoby chování a jednání narušující soubor sociálních, právních a morálních norem.¹² Jedním z vyskytujících se jevů je kriminalita, což označujeme jako soubor trestných činů.¹³ Kriminální chování společnost odsuzuje v podobě sankcí dle trestního zákona. Kriminální chování je sankcionováno zjevným či latentním způsobem. Kriminalita závisí na biologických, psychologických a sociálních faktorech. Dle autorů Fischera a Škody nevhodné výchovné vlivy a vztahy v rodině působící na jedince představují společného jmenovatele a základ pro vznik kriminálního chování.¹⁴

V sociálně vyloučených lokalitách, i mimo ně, dochází ke kriminalitě. Častým důvodem je nepříznivá finanční situace (např. majetková trestná činnost). Většina osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách tvoří velké procento nezaměstnaných, závislých na příjmu ze sociálních dávek. Vlivem různých faktorů žijí lidé v sociálně vyloučených lokalitách v chudobě a nedostatku. Výjimkou v páchání trestné činnosti nejsou ani mladiství či děti. Dalším ukazatelem sociálního vyloučení jsou dluhové pasti. Již velmi mladí dospělí mají exekuce. Vzhledem k dosaženému stupni vzdělání jedinců sociálně vyloučených lokalit představuje finanční gramotnost značné potíže.

Dalším problémem vyskytujícím se v sociálních lokalitách je zneužívání psychoaktivních látek ovlivňujících psychickou činnost. Psychoaktivní látky, které vyvolají závislost, označujeme jako návykové látky.¹⁵ V sociálně vyloučených lokalitách je nejrozšířenější požívání levného alkoholu, ale i užívání tabáku, kanabinoidů, sedativ a dalších psychoaktivních látek nejsou výjimkou. Ke zneužívání psychoaktivních látek dochází bohužel nejen u dospělých osob, ale i u mládeže a dětí. Děti a dospívající mají přístup k alkoholu a dalším zneužívaným látkám již v brzkém věku, a v množství, které stojí za rozvojem celoživotních závislostí.

¹¹ FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 15. ISBN 978-80-247-5046-0.

¹² FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 16. ISBN 978-80-247-5046-0.

¹³ FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 169. ISBN 978-80-247-5046-0.

¹⁴ FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 170. ISBN 978-80-247-5046-0.

¹⁵ FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 81. ISBN 978-80-247-5046-0.

Agresivita a násilí se definuje jako úmyslné poškození druhého organismu (zvířete nebo člověka) či neživotného předmětu.¹⁶ V sociálně vyloučených lokalitách dochází k agresi a násilí v mnoha formách, napříč mezi partnery, rodinnými příslušníky (neobvyklá není ani agrese vedená ze strany dětí vůči rodičům), spolubydlíci, v krajních případech je agresivní chování mířeno i například na pracovníky sociálních služeb, úřední osoby navštěvující sociálně vyloučenou lokalitu.

Agrese a násilí většinou provází vandalismus. Jedná se o cílené poškození a ničení veřejně dostupných předmětů a objektů. Vandalismus bývá opět projevem nejen dětí, mládeže, ale i dospělých osob. Častou příčinou vandalismu bývá vliv návykových látek, pachatelům přináší pocit odreagování se, potěšení a pocit kontroly své moci.¹⁷ V sociálně vyloučených lokalitách se často jedná zejména o poškození vnitřního a venkovního vybavení bytů, ubytoven a společných prostor.

V sociálně vyloučených lokalitách dochází k vytváření komunit. Členové komunity mezi sebou mají nastavená určitá pravidla, platí mezi nimi hierarchie vztahů a moci. Přijetí komunitou je významným prostředkem pro umožnění další práce s komunitou jako celkem, ale i jednotlivými členy. Podle Matouška je komunita skupina osob nacházející se v jedné instituci, v tomto případě lokalitě.¹⁸

1.3 Terénní práce v sociálně vyloučených lokalitách

Osoby v sociálně vyloučených lokalitách nebývají příliš nakloněny novým prostředím, lidem nebo způsobům komunikace. Nejsou vždy ochotny, především z počátku, řešit své záležitosti mimo své přirozené prostředí či komunitu. Z tohoto důvodu nejvíce uplatňovanou formou sociální práce je terénní sociální práce (TSP).

Marek a kolektiv autorů vysvětlují ve své publikaci TSP, nazývanou též streetwork, jako sociální práci vykonávanou v přirozeném prostředí klientů. TSP má za úkol chránit veřejnost z hlediska vzniku a šíření sociálně patologických jevů. Funguje na

¹⁶ FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 47. ISBN 978-80-247-5046-0.

¹⁷ FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 56. ISBN 978-80-247-5046-0.

¹⁸ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 85. ISBN 978-80-7367-368-0.

specifickém vztahu pracovníka a klienta. Získání důvěry klienta je nutné pro navázání další spolupráce s cílem zlepšit jeho krizovou situaci. Terénní práce se zaměřuje na cílové skupiny klientů, kteří nejsou ochotni nebo schopni navštěvovat tradiční ambulantní sociální služby.¹⁹

Terénní práci rozdělujeme na jednotlivé úkony, které jsou prováděny uceleným nebo samostatným způsobem.²⁰ Dělíme ji na přímou a nepřímou. Přímá práce představuje konkrétní činnost s jedincem nebo cílovou skupinou, obsahující samotnou terénní práci na ulici, tzv. streetwork. Součástí přímé práce je monitoring, depistáž, a navazování prvního kontaktu s klientem. K TSP patří doprovodné aktivity, které mají poradenský charakter. Neméně důležitou roli hraje v terénní práci také krizová intervence.

Důležitými pojmem TSP je monitoring neboli mapování dané oblasti, tedy terénu, z důvodu zvýšeného výskytu rizikových jevů. Druhým pojmem charakterizujícím TSP je depistáž, což definujeme jako aktivní vyhledávání a oslovování rizikových skupin nebo jednotlivců.²¹

Nepřímou terénní práci nazýváme činnosti, které jsou potřebné k výkonu samotné terénní práce. Řadíme sem plán terénu, prezentaci konkrétní sociální služby, administrativu a komunikaci s návaznými institucemi (školy, úřady, rodina atd.).²²

První kontakt s klientem a získání jeho důvěry, je nejdůležitějším momentem terénní práce. Navázání prvního kontaktu členíme na tři způsoby (aktivní, pasivní a přes třetí osobu). Aktivní způsob znamená oslovování cílové skupiny terénním sociálním pracovníkem. Pasivní způsob představuje pobývání terénního pracovníka tzv. „vedle skupiny“, kdy pracovník uplatňuje pasivní strategii komunikace s cílovou skupinou pomocí očního kontaktu a gest a čeká na oslovení ze strany cílové skupiny, případně jednotlivců.²³ Kontaktem přes třetí osobu je označováno přivedení pracovníka k cílové skupině jedním z členů této skupiny. U cílové skupiny uvedený způsob navázání kontaktu

¹⁹ MAREK, J., A. STRNAD a L. HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012, s. 116. ISBN 978-80-262-0090-1.

²⁰ MAREK, J., A. STRNAD a L. HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012, s. 117. ISBN 978-80-262-0090-1.

²¹ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014, s. 185. ISBN 978-80-262-0643-9.

²² KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014, s. 185. ISBN 978-80-262-0643-9.

²³ BEDNÁŘOVÁ, Z. a L. PELECH. *Slabikář sociální práce na ulici: supervize, streetwork, financování*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2003, s. 46. ISBN 80-7239-148-8.

budí důvěru, protože jsou informováni o terénním pracovníkovi přímo od jejich člena, tedy jedním „z nich“.²⁴

Každý terénní pracovník vytváří svůj osobitý styl práce, který se může stát vhodný pro určité typy klientů. Lidé v sociálně vyloučených lokalitách se potýkají s propletení vztahových problémů, lhostejností, nízkou tolerancí k sobě samým i k ostatním lidem. V neposlední řadě tyto potíže doprovází nízké sebevědomí a prakticky nulová odhodlanost ke změnám. Právě terénní sociální pracovníci většinou bývají „spouštěči“ pro nový začátek a tvorbu procesu, který vede k nepatrným či zásadním změnám u klientů.²⁵

Po prvním navázání kontaktu terénního pracovníka s jednotlivcem či skupinou dochází k častějším setkáním, upevňuje se vazba a důvěra ze strany klientů k pracovníkovi. Terénní pracovník pracuje s potřebami jednotlivce nebo skupiny, snaží se jim nabídnout podporu, společensky akceptovatelné aktivity a nasměrovat je k pozitivní změně nejen vůči společnosti, ale pro klienty samotné. Terénní pracovníci mohou vyvíjet snahu a aktivitu v procesu k pozitivním změnám klienta, ale konečné rozhodnutí o způsobu, a případně změně ve svém životě musí učinit klienti sami. Terénní pracovníci pro klienty představují podporu při řešení jejich situace, nikoliv však řešitele jejich životů.²⁶

Terénní pracovníci by měli vystupovat a jednat s klienty takovým způsobem, aby nevytvářeli na klienty tlak. Pokud klient nedojde k rozhodnutí z vlastního přesvědčení, postrádá poté rozhodnutí smysl. Zachovávání důstojnosti a soukromí klientů se též stává důležitými body pro prohloubení důvěry ve vztahu klient a pracovník.

Při správném pojetí TSP může být prostředkem pro komunikaci sociálně vyloučených osob s okolním světem. Efektivita a účinnost terénní práce je těžko měřitelná, ale pro práci s jedinci v sociálních lokalitách nezbytná.

²⁴ BEDNÁŘOVÁ, Z. a L. PELECH. *Slabikář sociální práce na ulici: supervize, streetwork, financování*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2003, s. 54. ISBN 80-7239-148-8.

²⁵ MAREK, J., A. STRNAD a L. HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012, s. 126. ISBN 978-80-262-0090-1.

²⁶ BEDNÁŘOVÁ, Z. a L. PELECH. *Slabikář sociální práce na ulici: supervize, streetwork, financování*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2003, s. 55. ISBN 80-7239-148-8.

2 VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH

Již v minulosti bylo poukázáno na důležitost vzdělávání dospělých, a to například Alexandrem Kappem, který ve svém díle uvedl analýzu výchovných myšlenek Platona. Kapp převzal od Platona myšlenku, že významnou součástí dospělých jedinců by mělo být sebepoznávání a rozvíjení charakteru.²⁷

Vzdělávání dospělých představuje určitou specifičnost, jelikož již vykazují znaky vyzrálosti z hlediska biologické, psychické, a sociálně ekonomické stránky.²⁸

Vzdělávání dospělých je popisováno, jako proces celoživotního učení, kdy další vzdělávání dospělým umožňuje účastnit se aktuálních změn v ekonomických, kulturních, společenských a politických sférách života. Gramotností neoznačujeme základní prvky vzdělání, ale je vyjádřením širšího pojetí ve smyslu „*občanské, informační, jazykové, a ekonomické gramotnosti*.“²⁹

Vzdělávání dospělých probíhá mimo celoživotní formu učení, také v podobě formálního, neformálního a informálního vzdělávání. Dospělí jedinci se mohou vzdělávat v systému formálního vzdělávání, což představuje tradiční model vyučování ve školách. Neformální vzdělávání umožňuje vzdělávat se v mimoškolních institucích. Předchozí dvě podoby vzdělávání mají intencionální charakter vzdělávání, oproti tomu informální vzdělávání má charakter formativní.³⁰ Informativní vzdělávání má základ v prostředí, kde se člověk nachází a pracuje. Je postaveno na spontánnosti a realizaci volnočasových aktivit.³¹

Dospělé osoby se vzdělávají v rámci reakce na nově vzniklé společenské situace v pozadí biografických či vývojových změn. K dalšímu vzdělávání mohou vést nejen pozitivní změny ve společnosti, ale i společenské krize.³²

²⁷ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 11. ISBN 978-80-247-4824-5.

²⁸ VETEŠKA, J. *Přehled andragogiky: Úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. 1. vyd. Praha: Portál, 2016, s. 28. ISBN 978-80-262-1026-9.

²⁹ BARTÁK, J. *Jak vzdělávat dospělé*. 1. vyd. Praha: Alfa Nakladatelství, s. r.o., 2008, s. 10. ISBN 978-80-87197-12-7.

³⁰ BARTÁK, J. a M. DEMJANENKO. *Sociální andragogika: Andragogika v procesu socializace člověka*. 1. vyd. Praha: Grada, 2021, s. 45. ISBN 978-80-247-3997-7.

³¹ BARTÁK, J. a M. DEMJANENKO. *Sociální andragogika: Andragogika v procesu socializace člověka*. 1. vyd. Praha: Grada, 2021, s. 46. ISBN 978-80-247-3997-7.

³² BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 22. ISBN 978-80-247-4824-5.

Na potřeby vzdělávání dospělých reaguje andragogika. Je definována, jako vědní obor zaměřující se na učící proces a další edukaci dospělých osob.³³ Předmětem andragogiky vymezujeme dle Vetešky tzv. „*andragogickou edukační realitu, která je tvořena edukačními procesy. Za subjekty andragogiky označujeme učícího se jedince a vzdělavatele dospělého.*“³⁴

2.1 Vlivy působící na vzdělávání dospělých

Vzdělávací proces probíhá na základě mnoha vlivů působících na vzdělávaného jedince. Jedná se o vlivy z oblasti pedagogiky, sociologie, ekonomie, politiky, psychologie, ale i práva a etiky.³⁵

Základním prvkem utváření jedince je socializace. Ta je důležitým pilířem pro další vzdělávání dospělých. Socializaci dělíme na dvě fáze. V první (primární) fázi si jedinec osvojuje společenská očekávání. Ve druhé (sekundární) fázi se stabilizuje chování a jednání jedince.³⁶

Vzdělávání je považováno za součást procesů socializace člověka. U vzdělávání dospělých bychom měli přihlížet i na průběh socializace, kterou se zabývá zejména sociologie a psychologie. Porozumění možnostem a hranicím vzdělávání dospělých se uskutečňuje na základě poznatků socializačních teorií.³⁷

Díky socializačním teoriím zdůrazňujeme důležitost socializace u dospělých. Na dospělé osoby se přestalo pohlížet jako na hotovou, stabilní bytost. Naopak na dospělého nyní pohlížíme jako na bytost s nutností permanentní socializace, v důsledku společenských, ekonomických a technických vlivů. Socializace u dospělého člověka je definována novými nároky na chování a jednání.³⁸

³³ VETEŠKA, J. *Přehled andragogiky: Úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. 1. vyd. Praha: Portál, 2016, s. 29. ISBN 978-80-262-1026-9.

³⁴ VETEŠKA, J. *Přehled andragogiky: Úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. 1. vyd. Praha: Portál, 2016, s. 28. ISBN 978-80-262-1026-9.

³⁵ BARTÁK, J. *Jak vzdělávat dospělé*. 1. vyd. Praha: Alfa Nakladatelství, s. r.o., 2008, s. 17. ISBN 978-80-87197-12-7.

³⁶ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 94. ISBN 978-80-247-4824-5.

³⁷ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 93. ISBN 978-80-247-4824-5.

³⁸ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 94. ISBN 978-80-247-4824-5.

Jsou známy tři socializační teorie. První teorie definuje dospělého člověka jako v podstatě neměnnou bytost. Pro vzdělávání byla určující primární socializace. Vzdělávání by se stalo nástrojem prohlubující znalosti, schopnosti a dovednosti.³⁹

Druhá z teorií definuje dospělého s možností směřující ke změně z důvodu povinnosti nebo vlastních možností a rozhodnutí. Vzdělávání dospělých v této teorii hraje roli zvládnání nových nároků, ale nezabývá se jádrem osobnosti.⁴⁰

Třetí teorie dospělého člověka vyobrazuje, jako bytost, která se může, a někdy musí měnit. Vzdělávání dospělých v této teorii má funkci vzdělávací, ale i poradenskou až terapeutickou, jelikož by vzdělávání pomáhalo při zvládnání změn identity dospělého člověka.⁴¹

Proces socializace probíhá v kontextu jednotlivých prostředí. Rozlišujeme mikroprostředí, makroprostředí a exoprostředí. V mikroprostředí je jedinec ovlivňován lidmi, s nimiž jsou utvářeny bezprostřední vztahy (rodina, přátelé). Dopady kvality mikroprostředí budou velmi intenzivní.⁴² V makroprostředí funguje celá společnost na pozadí kulturních, politických a právních faktorů státu, kde žijeme. Exoprostředí definuje, jaký význam pro jedince měl vliv socializačních jevů, které jsme vnímali v rámci našich nejbližších osob.⁴³ U vzdělání je nicméně důležité také socioekonomické prostředí vzdělávaného.

³⁹ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 94. ISBN 978-80-247-4824-5.

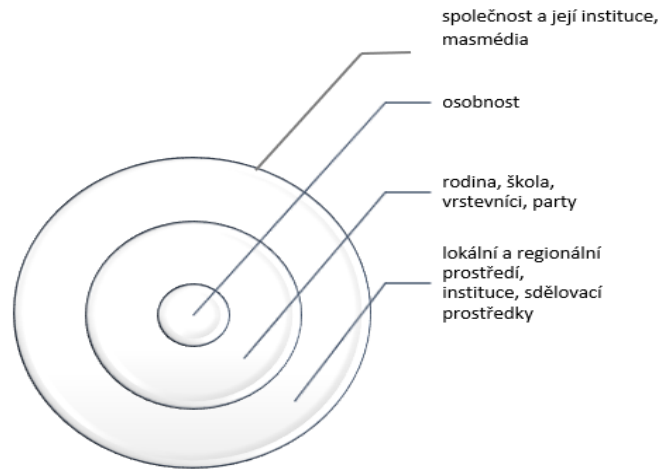
⁴⁰ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 94. ISBN 978-80-247-4824-5.

⁴¹ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 94. ISBN 978-80-247-4824-5.

⁴² PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, s. 88. ISBN 978-80-247-3470-5.

⁴³ PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, s. 89. ISBN 978-80-247-3470-5.

Obrázek 2: Vliv prostředí

Zdroj⁴⁴

Významnou součástí socializace je rodinné prostředí. V rodině probíhá primární fáze socializace. Dítě díky intimním vztahům s matkou a ostatními členy rodiny získává první kontakt s kulturou a společností. Vytváří si sociokulturní vzorce chování a myšlení. Dochází u něj k rozvoji vztahů k sobě samému a okolnímu světu, včetně vztahu k věcem a úkolům, což je předstupeň pro utváření vztahu ke vzdělávání.⁴⁵

Helus ve své publikaci uvádí, že na jedince ve vzdělávacím procesu by se mělo pohlížet v kontextu rodiny, abychom mu mohli porozumět. Rodina je základním životním prostředím pro dítě, kde se vytváří mimo jiné i vztah a postoj ke vzdělávání.⁴⁶ Během sekundární socializace sehrává významnou roli škola. V tomto období se objevuje negativní i pozitivní působení rodiny. Působení zahrnuje důsledky pro úspěšné zvládnutí edukace, jak školní, tak celoživotní.⁴⁷

Každý vzdělávaný jedinec je osobnost v kontextu sociálních souvislostí svého života. Sociální souvislosti vzdělávaného jedince jsou tvořeny jednotlivými sociálními okolnostmi jednice, které mohou značně ovlivnit vzdělávání dospělého. Sociální

⁴⁴ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014, s. 75. ISBN 978-80-262-0643-9.

⁴⁵ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015, s. 198. ISBN 978-80-247-4674-6.

⁴⁶ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015, s. 198. ISBN 978-80-247-4674-6.

⁴⁷ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015, s. 198. ISBN 978-80-247-4674-6.

souvislosti charakterizujeme společenskou, politickou a ekonomickou situací, ve které se vzdělávaný jedinec nachází, dále interakcí druhých lidí a vzájemnými mezilidskými vztahy. Součástí sociálních souvislostí tvoří také vliv médií a kultura.⁴⁸

„Kultura je člověku a jenom člověku druhou, vytvořenou a naučenou přirozeností.“⁴⁹ Neméně důležitý vliv na vzdělávání má kultura, která je součástí našich životů. Kultura formuje naše hodnoty, cíle, postoje a normy. Podle nastavených pravidel ve společnosti v kontextu kultury přebíráme vzorce ve vztahu ke vzdělávání.⁵⁰

Mezi sociální souvislosti dále řadíme zdravotní stav jedince a sebezpečí. Autor publikace Helus vnímá zdravotní stav jedince nejen v rámci zdraví či nemoci těla, ale také jako psychosociální faktor. Ve své publikaci uvádí, že pro nemocného je během uzdravovacího procesu důležitá sociální opora druhých.⁵¹

V případě nepříznivého zdravotního stavu jedince sociální opora představuje i možnost dalšího vzdělávání v době nemoci či handicapu. Pokud bude mít jedinec v této situaci dostatečnou oporu, může proces vzdělávání za určitých uzpůsobených podmínek probíhat dále. Jako příklad uveďme individuální vzdělávací plán, speciální pomůcky pro vzdělávací proces osob s handicapem a podobně.

Autor publikace nezapomíná ani na téma stresu, který způsobuje mnoho psychosomatických potíží.⁵² Nastínil také důležitost prostředí samotné školy, které pokud je pro vzdělávaného stresující, vyvolává u něho negativní emoce, jako je pocit bezmoci, zklamání, nechut' k dalšímu vzdělávání.⁵³

Sebezpečí vysvětlujeme ve smyslu vztahu k sobě samému, zabýváním se vlastním „já“. Naše vnitřní nastavení též souvisí s vlivem vzdělávání, jelikož sebezpečí úzce souvisí se seberealizací, potřebou se realizovat, vytyčujeme si cíle, kterých chceme

⁴⁸ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015, s. 29. ISBN 978-80-247-4674-6.

⁴⁹ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015, s. 45. ISBN 978-80-247-4674-6.

⁵⁰ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015, s. 45. ISBN 978-80-247-4674-6.

⁵¹ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015, s. 76. ISBN 978-80-247-4674-6.

⁵² HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015, s. 76. ISBN 978-80-247-4674-6.

⁵³ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015, s. 45. ISBN 978-80-247-4674-6.

dosáhnout a skrze ně dát smysl našemu životu.⁵⁴ Naše cíle a vztah k sobě samým nás mohou a nemusí vést k cestě ke vzdělávání.

U vzdělání je nicméně důležité také socioekonomické prostředí vzdělávaného. S ním souvisí i otázka domova ve smyslu bezpečí, jistoty, a útočiště. Domov je zdroj stimulace. V každodenním životě se setkáváme s mnoha podněty, které nás bez zabezpečení a místa, kam se můžeme vrátet, míjí.⁵⁵ Keller uvádí, že: „*Člověk bez domova si nemá kam podněty odnést a v klidu rozebrat, míhají se kolem něho a on k nim zůstává netečný*“.⁵⁶ Bez adekvátního zázemí a základního zabezpečení našich potřeb se dospělí těžko dostanou k pocitu seberealizace a myšlence na vzdělávání.

2.2 Vzdělávání dospělých v sociálně vyloučených lokalitách

Vzdělávání dospělých v sociálně vyloučených lokalitách tvoří soubor několika důležitých složek. Je nutností poukázat na konkrétní výčet témat k dalšímu vzdělávání. Jedná se zejména o orientaci v základních právech a jejich uplatňování, gramotnost při sepisování či podávání písemností, porozumění obsahu textu, finanční gramotnost, celkovou informovanost o možnosti vzdělávání. Nelze opomenout také osvojování si základních sociálních norem společnosti. Osobám žijícím způsobem života většinové skupiny, zařazeným v běžné společnosti, se může následující vzdělávání zdát jako základní, či dokonce jej mohou považovat za normu ve vzdělávání, bez kterého se nelze obejít. Pro osoby sociálně vyloučené může prohlubování znalostí v těchto tématech představovat posun nejen v jejich vzdělávání, ale i v životě.

Ve vyloučených lokalitách se vyskytují bariéry ve vzdělávání již od útlého věku. Mnoho dětí nezahájí včas povinné předškolní, v krajních případech školní vzdělávání. Děti v těchto lokalitách mají velké absence ve škole, v mnoha případech i neomluvené hodiny. Častým jevem jsou reparáty a opakování ročníků, někdy již u dětí na prvním stupni základní školy. S těmito potížemi se potýkají i dospívající žáci. Jelikož se neustále

⁵⁴ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015, s. 77. ISBN 978-80-247-4674-6.

⁵⁵ KELLER, J. *Posvícení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, s. 15. ISBN: 978-80-7419-155-8.

⁵⁶ KELLER, J. *Posvícení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, s. 10. ISBN: 978-80-7419-155-8.

opakuje přejímaný vzorec chování vůči škole, školním povinnostem a vzdělávání, nabízí se otázka, zda by se situace neměla řešit nejprve u rodičů dětí, ve smyslu vzdělávání rodičů v oblasti, jak děti vzdělávat, či kde vyhledat pomoc při přípravě dětí do školy. Pokud nebudou ke vzdělávání motivovány děti, je pravděpodobné, že v dospělém věku se tento postoj nezmění.

Agentura sociálního začleňování uvádí, že vzdělávání je prostředek k předcházení sociálnímu vyloučení. Osoby v sociálně vyloučených lokalitách dosahují ve většině případů pouze základního vzdělání a dle průzkumů vykazují nízké ambice k dalšímu vzdělávání.⁵⁷ Negramotnost nebo velmi nízká gramotnost je pravděpodobně následkem předčasného ukončení vzdělání.⁵⁸

Osobám v sociálně vyloučených lokalitách chybí informovanost o možnosti upevnění nebo doplnění dalšího vzdělávání například v podobě vzdělávacích kurzů. Určité skupiny, zejména osoby zasažené nezaměstnaností, postižením, nebo nekvalifikovaností, mohou mít k dalšímu vzdělávání omezenou přístupnost, jelikož se jedná o osoby závislé na státní podpoře.⁵⁹

U vzdělávání osob v sociálně vyloučených lokalitách by se měl klást důraz na prohlubování vzdělání v orientaci v základních právech a jejich uplatňování. Jako příklad můžeme uvést oblast bytové otázky, s tím související nájemní smlouvy, smlouvy od dodavatelů energií nebo smlouvy při poskytnutí úvěrů, půjček apod.

Při osvojování a uplatňování práv osob v sociálně vyloučených lokalitách se často setkáváme s neznalostí při podání odvolání, stížností, odmítnutí při nesprávném právním postupu. Druhá rovina problematiky se dotýká dodržování platné legislativy, porušování pravidel, norem, zákonů nebo předepsaných časových lhůt pro dodržení legislativních kroků. Osoby v sociálně vyloučených lokalitách mají často pocit, že vše má nekonečně mnoho řešení bez následků, které nastávají při porušování nebo zanedbání povinností. Potíže nastávají již v okamžiku porozumění obsahu (dopisu, smlouvy atd.).

⁵⁷ AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Vzdělávání* [online]. © 2023 [cit. 2023-01-30]. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/vzdelavani/>

⁵⁸ AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách, aneb jak překonat znevýhodnění chudobou ve škole?* [online]. © 2023 [cit. 2023-01-29]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/vzdelavani/vzdelavani-v-socialne-vyloucenych-lokalitach-aneb-jak-prekonat-znevychodneni-chudobou-ve-skole/>

⁵⁹ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 160. ISBN 978-80-247-4824-5.

Neporozumění obsahu textu vyplývá z nedbalosti, nezájmu, někdy rovněž z negramotnosti.

Osoby v sociálně vyloučených lokalitách jsou ve většině případů nezaměstnané, závislé na příjmech ze sociálních dávek. Často neumí pracovat s financemi, chybí jim vědomosti finanční gramotnosti. Ministerstvo financí definuje finanční gramotnost jako celkovou informovanost zahrnující znalosti, dovednosti, postoje a zodpovědnost. Zmíněné aspekty jsou nutné k úspěšnému životu v oblasti zvládnání financí.⁶⁰

Osoby v sociálně vyloučených lokalitách dále nejsou nakloněny dodržovat sociální normy většinové společnosti. Matoušek sociální normy definuje jako pravidla společnosti v psané i nepsané formě. Pravidla společnosti jsou nástrojem pro regulaci chování lidí.⁶¹ Odmítání sociálních norem brání začlenění se do společnosti, i v této oblasti by bylo potřeba dalšího vzdělávání.

U všech uvedených témat by mělo být možné odkazovat na zdroje a instituce, které mohou s danou oblastí poradit, případně pomoci si o dané problematice dohledat informace. Základním krokem k dalšímu vzdělávání by se mělo stát dohledávání informací a využívání nových znalostí. Některá výše uvedená témata jsou pro edukaci v sociálně vyloučených lokalitách potřebná k dalšímu posunu v životech osob obývajících sociálně vyloučené lokality. Každý jedinec je však individuální osobnost s individuálními potřebami, proto výše zmíněná témata slouží pouze jako základní výčet, na který je nutné se při práci s osobami sociálně vyloučenými zaměřit.

⁶⁰ MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Definice* [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://financnigramotnost.mfcr.cz/cs/pro-odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti>

⁶¹ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 196. ISBN 978-80-7367-368-0.

2.3 Motivace ke vzdělávání osob v sociálně vyloučených lokalitách

„Člověk může dělat to, co chce, ale nemůže chtít, aby chtěl. (Artur Schopenhauer)“⁶²

Povinné vzdělávání u dětí je ukotveno v zákonech České republiky. Vzdělávání dospělých je však na bázi dobrovolného rozhodnutí, záleží zejména na osobní motivaci k dalšímu vzdělávání.

Motivace je zásadním tématem u osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách. Pokud by zmíněné osoby byly dostatečně motivovány, docházelo by ke změnám nejen v oblasti vzdělávání, ale i způsobu života jako takového. Abychom mohli uvést konkrétní motivy, a naopak příčiny demotivace, je třeba se nejprve zaměřit na definování motivace ke vzdělávání u dospělých osob a vysvětlit pojem postoj.

„Postoj je tendence odpovídat buď kladně, nebo záporně na určité osoby, předměty nebo situace.“⁶³

Úspěšnost vzdělávání dospělých se řídí motivací vzdělaného.⁶⁴ „Motivace je souhrn vnějších a vnitřních faktorů, které aktivují, zaměřují a řídí jednání a prožívání účastníka vzdělávacího procesu.“⁶⁵

Pro efektivní vzdělávání je důležitý zájem, který je vysvětlován v kontextu motivace. Je nutné brát ohledy na potřeby individua, respektive z jakých potřeb vychází zájem dospělého jedince o další vzdělávání. Chování na základě motivace přináší uspokojení. Vzdělávání a poznávání může souviset s potřebou seberealizace, což je součástí teorie pyramidy potřeb dle A. H. Maslowa.⁶⁶ Potřeba seberealizace je na nejvyšším místě pyramidy potřeb, této potřebě předchází potřeby jiné, pro přežití jsou důležité potřeby fyziologické.

⁶² SCHOPENHAUER, A. In: BARTÁK, J. *Jak vzdělávat dospělé*. 1. vyd. Praha: Alfa Nakladatelství, s. r.o., 2008, s. 17. ISBN 978-80-87197-12-7.

⁶³ SOCIOLOGICKÁ ENCYKLOPEDIE. *Postoje* [online]. © 2018 [cit. 2023-03-29]. Dostupné z: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Postoje_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Postoje_(MSgS))

⁶⁴ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 11. ISBN 978-80-247-4824-5.

⁶⁵ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 104. ISBN 978-80-247-4824-5.

⁶⁶ VETEŠKA, J. *Přehled andragogiky: Úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. 1. vyd. Praha: Portál, 2016, s. 125. ISBN 978-80-262-1026-9.

Obrázek 3: Pyramida potřeb A. H. Maslowa

Zdroj⁶⁷

Jelikož je seberealizace na vrcholu pyramidu, je zřejmé, že pro motivaci ke vzdělávání je nutné mít zajištěny nejprve ostatní uvedené potřeby, aby dospělý jedinec směřoval k seberealizaci a dalšímu vzdělávání.

Mezi typy motivů ovlivňující vzdělávání řadíme sociální kontakty, podněty sociálního původu, motivy profesní dráhy. Dále motivy vznikají na základě účasti na politickém či komunálním životě a vnějších očekáváních, kdy jedinec přijímá doporučení kolegů, zaměstnavatele, rodiny, přátel nebo služeb poradenského charakteru. Posledními motivy mohou být kognitivní zájmy, které souvisí s vlastními hodnotami poznávání a jejich získávání.⁶⁸

Pokud na jedné straně stojí motivy dospělých ke vzdělávání, musíme uvést také důvody pro rozhodnutí nepřistoupit k dalšímu vzdělávání. Týká se nejčastěji osob, které nepovažují změny či vzestupy v jejich životě za perspektivní nebo v jejich případě není příliš naděje na změny a sociální vzestupy.⁶⁹

Jedná se také o osoby s praktickým zaměřením v životě, další vzdělávání je dle jejich úsudku „pouze“ na teoretické úrovni, o což nejví zájem. Osoby, které projevují

⁶⁷ WIKISOFIA. *Konzumní společnost* [online]. © 2013 [cit. 2023-01-30]. Dostupné z: https://wikisofia.cz/wiki/Konzumn%C3%AD_spole%C4%8Dnost

⁶⁸ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 106. ISBN 978-80-247-4824-5.

⁶⁹ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 107. ISBN 978-80-247-4824-5.

obavy ze selhání, neúspěchu, nebo posměchu při účasti v dalším vzdělávání. Patří sem taktéž jedinci, kteří ještě nemají ujasněnou svou životní dráhu.⁷⁰

Poslední skupinou jsou sociálně znevýhodněné osoby. V tomto případě mluvíme o jedincích neprojevujících motivaci ke vzdělávání díky životním situacím, které jim vzdělávání znemožňují (např. cizinci, nepříznivá finanční situace).⁷¹

Například dle Agentury pro sociální začleňování je prozatím Česká republika na předních příčkách mezi státy, kde mají sociální a ekonomické podmínky eliminovat negativní vliv na dosažené výsledky vzdělávaných osob. Nepříznivé sociálně ekonomické podmínky pro vzdělávání mohou být jedním z nemotivujících příčin k dalšímu vzdělávání.⁷²

Dále se může jednat o osoby, které projevují zájem o další vzdělávání, ale blokuje je předchozí demotivující zkušenost ve vzdělávacím procesu. Nezanedbatelnou skupinu představují taktéž osoby, kteří odmítají nastavení společnosti, s čímž vzdělávání může souviset.⁷³

V sociálně vyloučených lokalitách představuje značné procento obyvatel romská menšina, která tvoří silnou komunitu, kde dochází ke sdílení názorů a postojů v mnoha oblastech včetně vzdělávání. Je nutné zmínit, že děti si tyto postoje ke vzdělávání přenášejí do dospělosti a předávají je svým dětem, tím se vytváří vzorec přístupu ke vzdělávání.

U žáků ze sociálně vyloučených lokalit se objevují výchovné potíže, častá absence ve škole a ztížená spolupráce s rodiči či nezájem ze strany rodičů o vzdělávací proces dětí. V sociálně vyloučených lokalitách převažuje větší počet romských osob. Děti jsou často zařazovány do speciálních tříd, nebo dokonce romských tříd, což však vytváří určitou „nálepku“.⁷⁴

Samková ve své publikaci přibližuje důvody odmítání vzdělávání Romů. „*Jedním z důvodů, proč Romové odmítají vzdělání, je přesvědčení, že ani dosažené vzdělání jim*

⁷⁰ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 107. ISBN 978-80-247-4824-5.

⁷¹ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 107. ISBN 978-80-247-4824-5.

⁷² AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách, aneb jak překonat znevýhodnění chudobou ve škole?* [online]. © 2023 [cit. 2023-01-29]. Dostupné z: www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/vzdelavani/vzdelavani-v-socialne-vyloucenych-lokalitach-aneb-jak-prekonat-znevychodneni-chudobou-ve-skole/

⁷³ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 107. ISBN 978-80-247-4824-5.

⁷⁴ AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách, aneb jak překonat znevýhodnění chudobou ve škole?* [online]. © 2023 [cit. 2023-01-29]. Dostupné z: www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/vzdelavani/vzdelavani-v-socialne-vyloucenych-lokalitach-aneb-jak-prekonat-znevychodneni-chudobou-ve-skole

nezabezpečí získání úcty, přijetí ve společnosti. ⁷⁵ Zdůrazňuje problém, kdy se majoritní společnost nepozastavuje nad tím, že pokud Romové získají vzdělání nebo ekonomické úspěchy, nepatří již do standardního prostředí své komunity. Majoritní společnosti se takto Romové přiblíží, ale své komunitě se vzdalují, čímž mohou ztratit i své vazby a určitou část sebeidentifikace. ⁷⁶

„Romové jsou ochotni do svých komunit přijímat i jedince nemocné, neúspěšné, nebo jedince hluboce intelektuálně podprůměrné.“ ⁷⁷ V tomto případě můžeme hovořit o dalším paradoxním demotivačním faktoru, jelikož v majoritní společnosti by se ve většině případů jednalo o snahu takové členy zapojit do většinové společnosti, pravděpodobně by se mohlo jednat i o nepřijetí takových členů. ⁷⁸

2.4 Úskalí vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách

Výchovný proces u dospělého může být úspěšný za určitých podmínek, což znamená respektování dospělého jedince se všemi jeho silnými a slabými stránkami, odlišnostmi a okolnostmi působícími na vzdělávací proces. Dospělý ve vzdělávacím procesu disponuje oproti dětem a mládeži již znalostmi, schopnostmi, dovednostmi a zkušenostmi formovanými během životní dráhy. Do vzdělávacího procesu vstupuje na bázi dobrovolnosti a osobních zájmů, proto má na vzdělávací proces kritičtější pohled. Ke vzdělávání dospělí přistupují praktickým, až pragmatickým způsobem, zajímají se o efektivnost, výsledky a posun při dalším vzdělávání. ⁷⁹ Z těchto důvodů u dospělých jedinců vyplývají určité zvláštnosti, a tedy bariéry ve vzdělávání. Některé bariéry ve vzdělávání charakterizují překážky při vzdělávacím procesu dospělého jedince. Barták ve

⁷⁵ SAMKOVÁ, K. *Romská otázka: Psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. 1. vyd. Praha: Blinkr, 2011, s. 49. ISBN 978-80-87579-03-9.

⁷⁶ SAMKOVÁ, K. *Romská otázka: Psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. 1. vyd. Praha: Blinkr, 2011, s. 40. ISBN 978-80-87579-03-9.

⁷⁷ SAMKOVÁ, K. *Romská otázka: Psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. 1. vyd. Praha: Blinkr, 2011, s. 62. ISBN 978-80-87579-03-9.

⁷⁸ SAMKOVÁ, K. *Romská otázka: Psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. 1. vyd. Praha: Blinkr, 2011, s. 62. ISBN 978-80-87579-03-9.

⁷⁹ BARTÁK, J. *Jak vzdělávat dospělé*. 1. vyd. Praha: Alfa Nakladatelství, s. r.o., 2008, s. 18. ISBN 978-80-87197-12-7.

své publikaci bariéry pojmenovává jako: „...bariéry percepční, kulturní, emoční, intelektuální, dále uvádí bariéry pracovního prostředí“.⁸⁰

Bariéry percepcce se týkají samotného definování problému vzdělávacího procesu. Pokud není problém jasně vymezen a vysvětlen, vzdělávající se jedinci poté nezvládnou pochopit podstatu problému. Percepční bariéra při vzdělávání nastává také v momentně při přílišném detailním či obecném vysvětlení problému.⁸¹

Kulturní zábrany zahrnují předsudky a hraní rolí v životě dospělého člověka. Dospělý jedinec hraje ve svém životě mnoho rolí, řadu z nich na základě očekávání těchto rolí od svého okolí. Ve vzdělávacím procesu se poté můžeme setkat s urputnou hrající rolí „dospělého jedince“, kterému brání předsudky a nastavení dospělé mysli v dalším vzdělávání a kreativním procesu. Jako příklad předsudku je v publikaci Bartáka uváděno, že hravá forma vzdělávání a fantazie je pouze pro děti, navíc je plýtváním času.⁸²

Další bariéra vychází z pracovního prostředí. Jestliže v daném prostředí jedinci zažívají negativní vlivy, pracovní prostředí je konzervativního typu s nemožností dalšího kariérního rozvoje, těžko budou dospělí jedinci motivováni k dalšímu vzdělávání.⁸³

Bariéra na základě intelektu se odvíjí od reálných či domnělých nedostatků intelektové výbavy. Vzdělavatel by měl tyto skutečnosti zohledňovat.⁸⁴

Výše zmíněné bariéry sice vznikají napříč u všech dospělých ve vzdělávacím procesu, avšak v prostředí sociálně vyloučených lokalit můžeme zaznamenat další úskalí ve vzdělávání.

V multikulturní společnosti je velmi důležité snažit se porozumět si s lidmi z různých prostředí, kde by při komunikaci mohla nastat jazyková či kulturní bariéra.⁸⁵ Vztahy a vzájemné pochopení s lidmi z různých sociálních skupin může být někdy komplikované. Každý pocházíme z jiného sociálního prostředí, kde jsou nastavená jiná

⁸⁰ BARTÁK, J. *Jak vzdělávat dospělé*. 1.vyd. Praha: Alfa Nakladatelství, s. r.o., 2008, s. 19. ISBN 978-80-87197-12-7.

⁸¹ BARTÁK, J. *Jak vzdělávat dospělé*. 1.vyd. Praha: Alfa Nakladatelství, s. r.o., 2008, s. 18. ISBN 978-80-87197-12-7.

⁸² BARTÁK, J. *Jak vzdělávat dospělé*. 1.vyd. Praha: Alfa Nakladatelství, s. r.o., 2008, s. 19. ISBN 978-80-87197-12-7.

⁸³ BARTÁK, J. *Jak vzdělávat dospělé*. 1.vyd. Praha: Alfa Nakladatelství, s. r.o., 2008, s. 19. ISBN 978-80-87197-12-7.

⁸⁴ BARTÁK, J. *Jak vzdělávat dospělé*. 1.vyd. Praha: Alfa Nakladatelství, s. r.o., 2008, s. 19. ISBN 978-80-87197-12-7.

⁸⁵ FONTANA, D. *Sociální dovednosti v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2017, s. 83. ISBN 978-80-262-1197-6.

pravidla a hodnoty, z čehož pramení odlišné kulturní vzorce chování.⁸⁶ Odlišné sociální prostředí a kultura se může stát také bariérou při vzdělávání dospělých.

Ukazatelem rozhodujícím ve vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách je dostupnost vzdělávání z hlediska finančního a místního. Jak již bylo nastíněno, v sociálně vyloučených lokalitách se vyskytují chudobné poměry. Rozhodujícím faktorem pro možnost dalšího vzdělávání se tedy stávají poplatky spojené s dalším vzděláváním (například ceny za samotné vzdělávání, ale i cestovné apod.). Řešením těchto potíží mohou být bezplatné vzdělávací akce v rámci rekvalifikací, vzdělávacích projektů apod.

Problém může nastat v neinformovanosti osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách o případných možnostech dalšího vzdělávání.

Další úskalí ve vzdělávání dospělých v sociálně vyloučených lokalitách se projevuje ve formě míry zájmu, postojů a motivace ke vzdělávání. Některé sociálně vyloučené osoby nevyhledávají aktivity mimo jejich lokalitu, často i kvůli možnému střetu s majoritní společností. V tomto případě nastupuje uplatnění terénních pracovníků, kteří díky získané důvěře mohou dospělé jedince těmito překážkami provést a veškeré souvislosti týkající se dalšího vzdělávání vysvětlit.

2.5 Úloha sociálních služeb a dalších institucí na vzdělávání dospělých v sociálně vyloučených lokalitách

Úlohou sociálních služeb je pomoc a podpora při řešení nepříznivé sociální a krizové situace. Napříč všemi sociálními službami se dodržují cíle, kam řadíme respektování individuálních potřeb osob, podporu při zachování lidské důstojnosti, pomoc při rozvoji schopností vedoucí k soběstačnosti a poskytování veškeré podpory a pomoci odborným a kvalitním způsobem. Systém sociálních služeb se skládá z několika druhů sociálních služeb, jejichž cílem je podpora různým cílovým skupinám.⁸⁷

Ke vzdělávání dospělých osob v sociálně vyloučených lokalitách může pomoci uplatnění sociálních služeb se zaměřením na prevenci sociálního vyloučení, případně

⁸⁶ FONTANA, D. *Sociální dovednosti v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2017, s. 85. ISBN 978-80-262-1197-6.

⁸⁷ MPSV. *Sociální služby* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>

řešení již vzniklého sociálního vyloučení, řada sociálních služeb má ve svém nastavení vzdělávací aktivity. Při práci v sociálně vyloučených lokalitách je možné využít širokou škálu druhů sociálních služeb. Při práci s dospělými osobami žijícími v sociálně vyloučených lokalitách se pravděpodobně nejvíce uplatní terénní programy (terénní práce a její uplatnění je již podrobněji uvedena v předchozích kapitolách), základní a odborné sociální poradenství, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a sociální rehabilitace. Zmíněné druhy sociálních služeb totiž napomáhají nejen při řešení aktuální situace klientů, ale určitým způsobem přispívají k dalšímu vzdělávání dospělých. Vzdělávání dospělých probíhá na bázi orientace v konkrétní krizové situaci, to, že se klienti sociálních služeb naučí vzniklou situaci řešit, přispívá k rozvoji jejich kompetencí.

Základní poradenství je povinné poskytovat ve všech sociálních službách. Klientům předáme základní informace, které je nasměrují k řešení jeho situace. Základní poradenství může probíhat ve formě vyhledání, a předání informací a odkazů k situaci klienta. Odborné poradenství se oproti základnímu poradenství zabývá situací klienta podrobněji. V rámci poraden se řeší problematika rodinná, manželská, občanská. Poradny se zaměřují také na oběti a pachatele trestných činů nebo osoby sociálně nepřizpůsobivé.⁸⁸

Poradenství přispívá k nabytí znalostí o možnostech řešení nepříznivé sociální situace. Během poradenského procesu jsou poskytnuty informace o institucích, osobách, způsobech a metodách řešení problémů. Důležitá je zejména metoda odkazování na možnosti, jakým způsobem lze potíže řešit, jelikož osobám poskytujícím poradenství to nabízí pocit volby a rozhodnutí při řešení své situace.

Sociální rehabilitace zahrnuje činnosti napomáhající směřovat klienta se zdravotním či sociálním znevýhodněním k samostatnému a soběstačnému chování bez závislosti na jiných osobách či institucích. Při dosahování takového chování je klientovi poskytnuta podpora při rozvoji schopností za pomoci vytvoření návyků a nacvičováním činností vedoucích k běžnému samostatnému životu. Činnosti sociální rehabilitace mimo jiné napomáhají sociálnímu začleňování a výchovným či vzdělávacím aktivitám.⁸⁹

Jako konkrétní příklad vzdělávání v rámci sociální rehabilitace je možné uvést osvojení a nácvik činností vedoucích k obnově pracovního uplatnění, finančního

⁸⁸ MPSV. *Sociální služby* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>

⁸⁹ MPSV. *Sociální služby* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>

a materiálního zajištění. Řeší se také problematika sociální izolace. Důležitým vlivem sociální rehabilitace na vzdělávání dospělých je nácvik různých činností, a tedy přirozeným způsobem vzdělávání.⁹⁰

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou určeny k podpoře rodin, v nichž se vyskytují rizikové faktory, které ohrožují vývoj dítěte a funkci rodiny. Sociálně aktivizační služby nabízí aktivity výchovného, vzdělávacího a aktivizačního charakteru.⁹¹ Rodiče nebo pečující osoby o dítě si osvojují kompetence vedoucí k obnově funkce rodiny. Dospělí se vzdělávají a získávají znalosti a dovednosti v oblasti bytové otázky a péče o domácnost, finanční či dluhové problematiky, uplatnění na trhu práce, jednání s úřady. Nicméně nejdůležitější součástí je nabývání znalostí při péči o děti, jakým způsobem by měla být zvolena výchovná, vzdělávací a zájmová činnost u dětí. To zajišťují některé neziskové organizace poskytující vzdělávání dospělých v oblasti vzdělávání jejich dětí, kde se rodiče učí základním konkrétním požadavkům domácí přípravě dětí do školy.

Existují sociální služby řešící romskou otázku. Tyto sociální služby, mimo jiné, často pořádají jednorázové vzdělávací akce či dlouhodobé vzdělávací aktivity nejen pro děti, rodiny, ale i pro samotné dospělé.

Vzdělávání dospělých probíhá nejen v rámci sociálních služeb, určených pro osoby ohrožené sociálním vyloučením nebo osoby sociálním vyloučením zasažené, ale také působením dalších institucí. Aktivity podporující vzdělávání dospělých umožňují například různorodé projekty, které ačkoliv nemusí být určeny přímo pro osoby v sociálně vyloučených lokalitách, mohou k problematice vzdělávání těchto osob přispívat. Jedná se zejména o projekty s tématy pracovního uplatnění, řešení dluhové problematiky apod., které jsou zajišťovány přes úřady práce či neziskové organizace nebo jiné vzdělávací instituce.

Nicméně je vhodné zmínit rekvalifikace pořádané úřadem práce. Rekvalifikací člověk získá nový stupeň kvalifikace nebo si dosavadní kvalifikační možnosti rozšíří.⁹² Pro osoby sociálně vyloučené se nejedná pouze o rozšíření či nabytí nových

⁹⁰ MPSV. *Sociální služby* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>

⁹¹ MPSV. *Sociální služby* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>

⁹² ÚŘAD PRÁCE. *Rekvalifikace* [online]. [cit. 2023-03-05]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/rekvalifikace>

kvalifikačních požadavků pro uplatnění zaměstnání, ale mnohdy o první zkušenost s dalším vzděláváním od doby, kdy splnili povinnou základní školní docházku.

Na webových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí se uvádí dokumenty, které mají pomoci v boji proti sociálnímu vyloučení, představují strategii sociálního začleňování. Jedná se o dokumenty s názvem Strategie sociálního začleňování 2021–2030 schválené vládou ČR, usnesením č. 55 ze dne 20. ledna 2020 a Akční plán 2021–2023 Strategie sociálního začleňování 2021–2030 schválený vládou ČR usnesením č. 411 ze dne 26. dubna 2021.⁹³ Z platností těchto dokumentů vyplývá, že vyšší úřední orgány ČR se problematikou sociálního vyloučení zabývají. Otázkou však je, do jaké míry je teoretická část strategie sociálního vyloučení převedena do praxe.

Další složkou působící na vzdělávání dospělých jedinců jsou školská a návazná zařízení. U dětí a mládeže se dle Balvína uplatňují asistenti pedagoga romského původu. Při edukaci Romů se klade důraz na pedagogickou (role pedagogů a asistentů pedagoga směrem k žákovi) a andragogickou (navázání vztahu s rodiči, znalost romské kultury, zvyků a tradic) stránku práce.⁹⁴

Jelikož se sociální vyloučení ve velké míře týká Romů, nabízí se téma uplatňování romských asistentů pedagoga, i při práci s dospělými. Pozice asistenta pedagoga by musela být přizpůsobena dospělému jedinci, ale například při edukaci v podobě kurzů, by osoby sociálně vyloučené, romského původu mohl tento koncept motivovat, stejně tak, jako se využívají peer pracovníci (lidé pomáhající v oblastech, se kterou mají sami zkušenosti, např. exuživatelé drog). Balvín přímo dokazuje na působení nejen pedagogů v této problematice, ale také sociálních pedagogů a sociálních andragogů.⁹⁵ S čímž souvisí inkluze neboli přijetí žáka s respektováním jeho jinakosti a poskytnutí pomoci s jeho začleněním.⁹⁶ Inkluze by se měla využívat i při dalším vzdělávání sociálně vyloučených osob.

Při vzdělávání sociálně vyloučených osob by se mohla uplatnit ve velké míře sociální andragogika. Na základě pojetí sociální andragogiky, cílové skupiny

⁹³ MPSV. *Sociální začleňování* [online]. [cit. 2022-12-21]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-zaclenovani>

⁹⁴ BALVÍN, J. *Sociální pedagogika a její dvě české osobnosti*. 1.vyd. Praha: Radix, 2015, s. 44. ISBN 978-80-87573-13-6.

⁹⁵ BALVÍN, J. *Sociální pedagogika a její dvě české osobnosti*. 1.vyd. Praha: Radix, 2015, s. 45. ISBN 978-80-87573-13-6.

⁹⁶ BALVÍN, J. *Sociální pedagogika a její dvě české osobnosti*. 1.vyd. Praha: Radix, 2015, s. 47. ISBN 978-80-87573-13-6.

a charakteristiky profese sociálního andragoga, sociální andragogika představuje nástroj pro vzdělávání dospělých osob v sociálně vyloučených lokalitách. Barták a Demjanenko ve své publikaci uvádí, že sociální andragogika se zabývá sociální problematikou, jako například sociální psychologií, sociální pedagogikou a sociální prací. Hlavním úkolem sociální andragogiky je pomáhat dospělým lidem v situacích, kdy si z různých důvodů neví rady.⁹⁷

Cílovou skupinou sociální andragogiky jsou sociálně znevýhodnění klienti, kteří jsou ohroženi riziky způsobenými sociálními problémy. Pokud tato zmíněná rizika přetrvávají delší dobu, mohou vést k sociálnímu vyloučení či sociální izolaci.⁹⁸ Z výše uvedených důvodů by pozice sociálního andragoga mohla být vhodná pro prostředí sociálně vyloučených lokalit v rámci vzdělávání dospělých.

Na základě zkušeností z praxe by vzdělávání dospělých v sociálně vyloučených lokalitách mohlo být efektivnější, pokud by byla větší provázanost a spolupráce všech dostupných služeb a aktivit.

⁹⁷ BARTÁK, J. a M. DEMJANENKO. *Sociální andragogika: Andragogika v procesu socializace člověka*. 1. vyd. Praha: Grada, 2021, s. 20. ISBN 978-80-247-3997-7.

⁹⁸ BARTÁK, J. a M. DEMJANENKO. *Sociální andragogika: Andragogika v procesu socializace člověka*. 1. vyd. Praha: Grada, 2021, s. 194. ISBN 978-80-247-3997-7.

PRAKTICKÁ ČÁST

3 VÝZKUM

3.1 Vymezení výzkumné otázky

Cílem bakalářské práce je zmapování konkrétních faktorů, které ovlivňují vzdělávání dospělých zasažených sociálním vyloučením.

V empirické části bakalářské práce bude zkoumáno, jak působí sociální vyloučení na vzdělávání dospělých, a zda má sociální vyloučení na vzdělávání zásadní dopad. Výzkumná otázka je formulována následujícím způsobem. **Má sociální vyloučení zásadní vliv na vzdělávání dospělých?**

3.2 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumným vzorkem jsou dospělé osoby zasažené sociálním vyloučením. Výzkum byl prováděn v oblasti města Loun a blízkém okolí (např. přilehlé vesnice, zejména Postoloprty, Cítoliby). Výzkumné šetření proběhlo zejména na ubytovnách a v lokalitách, kde je trvale zaznamenán velký výskyt sociálně vyloučených osob. Pro přiblížení výzkumného vzorku se jedná o dospělé osoby, které jsou ohrožené sociálně patologickými jevy, případně jsou jimi již zasaženi (jedná se např. o jevy jako je nezaměstnanost, dluhová past, ohrožení ztrátou bydlení, závislost na sociálních dávkách, látkové i nelátkové závislosti apod.). Výzkum byl veden s osobami, které spolupracují s neziskovou organizací poskytující terénní práci, kde je autorka zaměstnána. Z tohoto důvodu bylo snadnější navázání kontaktu s respondenty pro následný výzkum.

3.3 Výzkumná metodika

Ve výzkumném šetření byl využit kvantitativní typ výzkumu s ohledem na stanovený cíl a výzkumnou otázku práce.

Kvantitativní typ výzkumu je často využíván v sociálních vědách. Předpokladem je, že lidské chování je možné do jisté míry měřitelné a předvídatelné. V kvantitativním typu výzkumu jsou využívány především experimenty a náhodné výběry. Sběr dat je silně strukturovaný a probíhá na základě testů, dotazníků nebo pozorování.⁹⁹

Za výzkumnou metodu byly vybrány dotazníky. Výzkumná metoda ve formě dotazníků shromažďuje data od respondentů pomocí informací, které jsou zjišťovány písemnými dotazy nebo výroky, které jsou respondentům předloženy.¹⁰⁰

Dotazníky byly zpracovány a zodpovězeny elektronickou formou. Dotazník obsahuje ve většině případů otázky uzavřené s nabízenými možnostmi odpovědí. Pouze 2 otázky umožňují ve výčtu možností odpovědí napsat bližší vyjádření. Použity byly také otázky tzv. single choice (výběr jedné odpovědi) a multi choice (výběr z více odpovědí).

Pro ujištění o správnosti formulace otázek byla před realizací výzkumu provedena pilotáž dotazníku. Bylo vyzkoušeno, zda jsou otázky pro respondenty srozumitelné, pochopitelné, a jestli jsou takto zpracovaný dotazník schopni zodpovědět sami. Během pilotáže bylo zjištěno, že některé otázky bylo třeba přeformulovat s cílem je zjednodušit.

Ačkoliv bylo předpokládáno, že sběr dat potrvá delší dobu, sběr dat probíhal v rozsahu 2 týdnů v rámci výkonu terénní práce. Dotazníky byly předloženy 58 respondentům.

Jak již bylo zmíněno při charakterizování výzkumného vzorku, jednalo se o osoby zasažené sociálním vyloučením. Respondentům bylo před vyplněním dotazníku vysvětleno, jakým způsobem, mají dotazník vyplnit. Respondenti byli dále upozorněni na zachování anonymity při vyplňování dat dotazníkového šetření a dostatečně seznámeni s tím, že zjištěná data budou použita pro výzkumnou část bakalářské práce.

Dotazníky byly respondentům předkládány v elektronické formě za pomoci služebního tabletu, notebooku či mobilního telefonu. Respondenti poté dotazníky

⁹⁹ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. 4. vyd. Praha: Portál, 2016, s. 42. ISBN 978-80-262-0982-9.

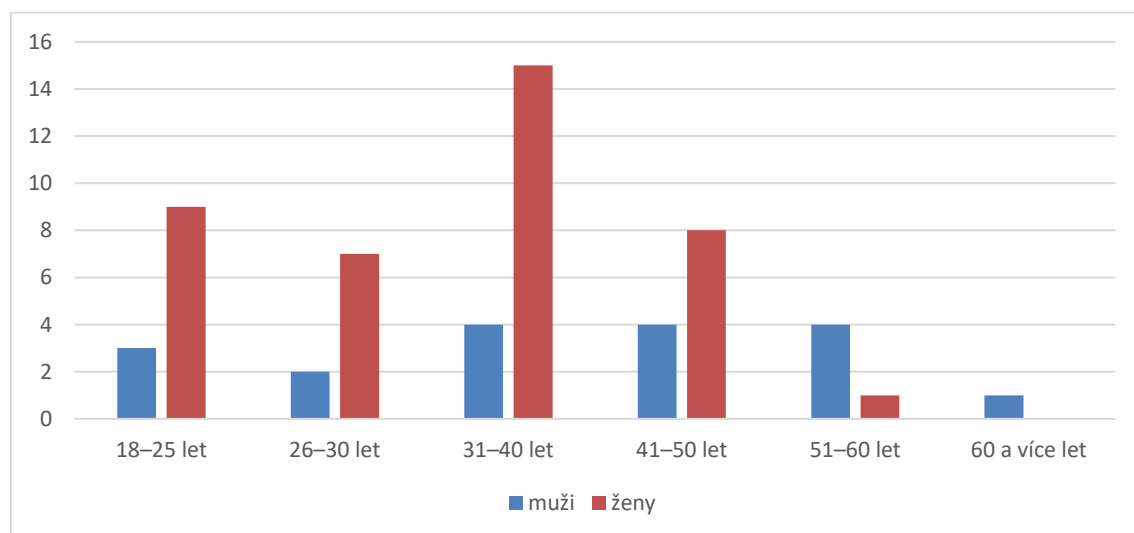
¹⁰⁰ PRŮCHA, J. *Andragogický výzkum*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 114. ISBN 978-80-247-5232-7.

vyplnili. Tento způsob vyplňování dotazníků byl zvolen s ohledem na cílovou skupinu dotazníkového šetření a s tím spojené možné potíže. Respondenti by nemuseli mít přístup k internetu, mobilnímu telefonu či jiným technologiím pro vyplnění dotazníku apod. Někteří respondenti však dotazník vyplnili ze svých zařízení, pokud měli tu možnost.

3.4 Výsledky výzkumu

Výsledky výzkumu jsou data zjištěná z dotazníku, který byl zodpovězen respondenty postižených sociálním vyloučením. Dotazník se skládal z 19 otázek.

Graf 1: Pohlaví a věkové rozmezí respondentů

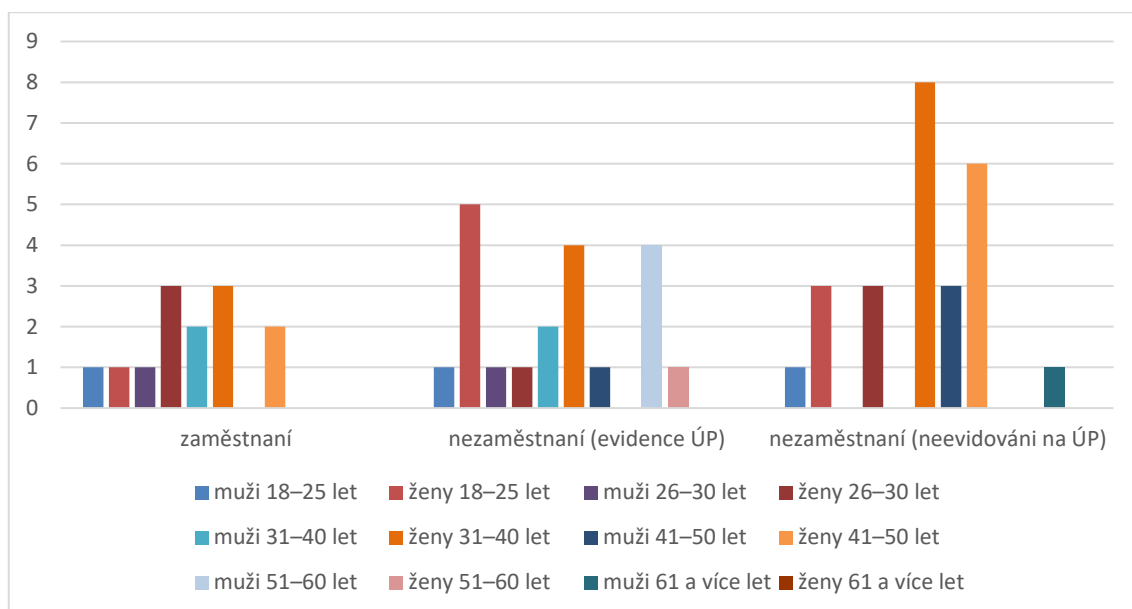
Zdroj¹⁰¹

Z grafu č. 1 vyplývá, že z 58 oslovených respondentů, kteří se zúčastnili výzkumného šetření je 40 žen a 18 mužů. Ve věkovém rozmezí od 18–25 let jsou 3 muži a 9 žen. Ve věku 26–30 let jsou 2 muži a 7 žen. Věkovou skupinu 31–40 let tvoří 4 muži a 15 žen, zároveň je tato věková skupina s největším zastoupením žen. Věkovou kategorii 41–50 let zastupují 4 muži a 8 žen. Ve věkovém rozmezí od 51 do 60 let jsou 4 muži a 1 žena, což je nejmenší počet zastoupení žen ze všech věkových skupin. Od 60 let a více není žádná žena a pouze 1 muž, což je nejmenší zastoupení počtu mužů ze všech

¹⁰¹ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

věkových skupin. U mužů je stejný počet zastoupení ve věkovém rozmezí od 31 do 40 let, 41–50 let a 51–60 let, a to v počtu 4 mužů.

Graf 2: Zaměstnanost respondentů

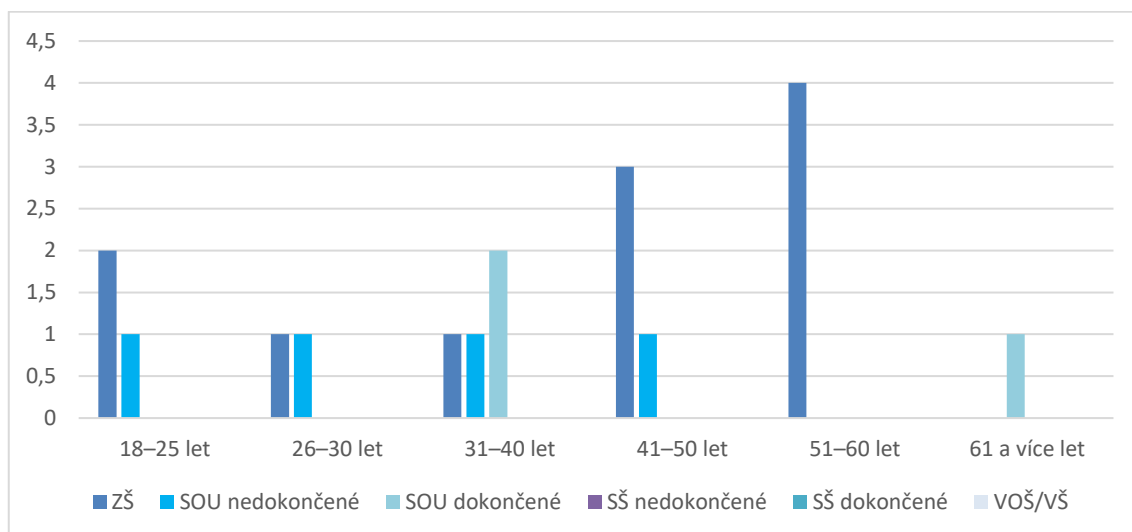

Zdroj¹⁰²

Z grafu č. 2 lze vyčíst, že z 58 respondentů jsou zaměstnaní celkem 4 muži a 9 žen. Nezaměstnané osoby v evidenci úřadu práce (ÚP) tvoří 9 mužů a 11 žen. Nezaměstnané osoby nevidované na ÚP zastupuje 5 mužů a 20 žen.

¹⁰² Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 3: Nejvyšší dosažené vzdělání u mužů

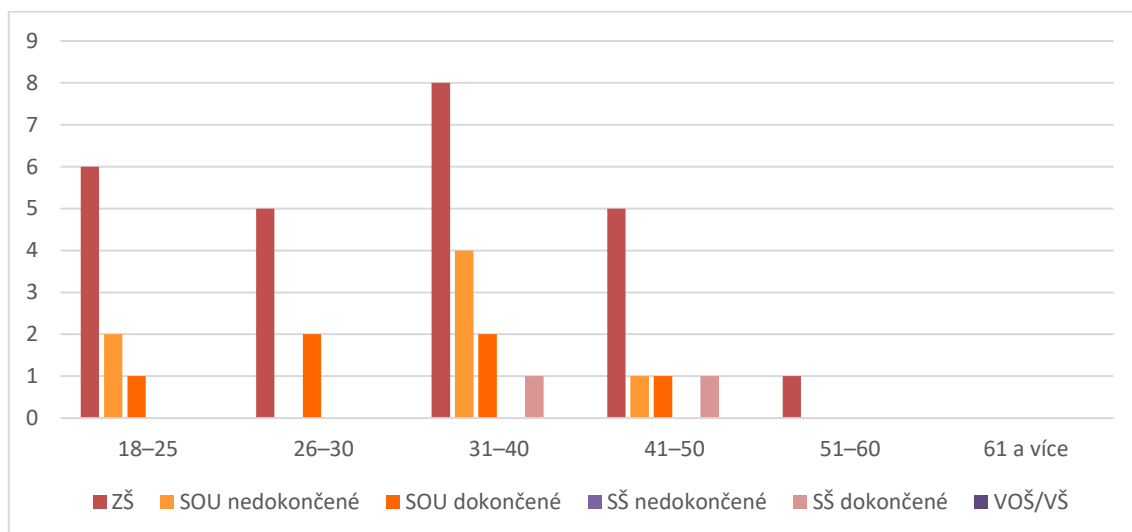
Zdroj¹⁰³

V grafu č. 3 je zaznamenáno, že ve věku od 18 do 25 let mají 2 muži základní školu (ZŠ), 1 muž nedokončené střední odborné učiliště (SOU). Ve věkovém rozmezí od 26 do 30 let má ZŠ 1 muž a SOU nedokončené též 1 muž. Ve věkové kategorii 31–40 let jsou záznamy o tom, že 1 muž má ZŠ, 1 muž má SOU nedokončené a 2 muži studium na SOU dokončili. Ve věkové skupině od 41–50 let se nachází 3 muži se ZŠ a 1 muž s nedokončeným SOU. Věk 51–60 let je tvořen ze 4 mužů, kteří mají ZŠ. Ve věku 61 let a více je 1 muž, který dokončil SOU.

V celkovém výčtu 11 mužů absolvovalo ZŠ, 4 muži nedokončili SOU a 3 muži dokončili SOU. Střední školu (SŠ) či další vzdělání neabsolvoval žádný z mužů.

¹⁰³ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 4: Nejvyšší dosažené vzdělání u žen

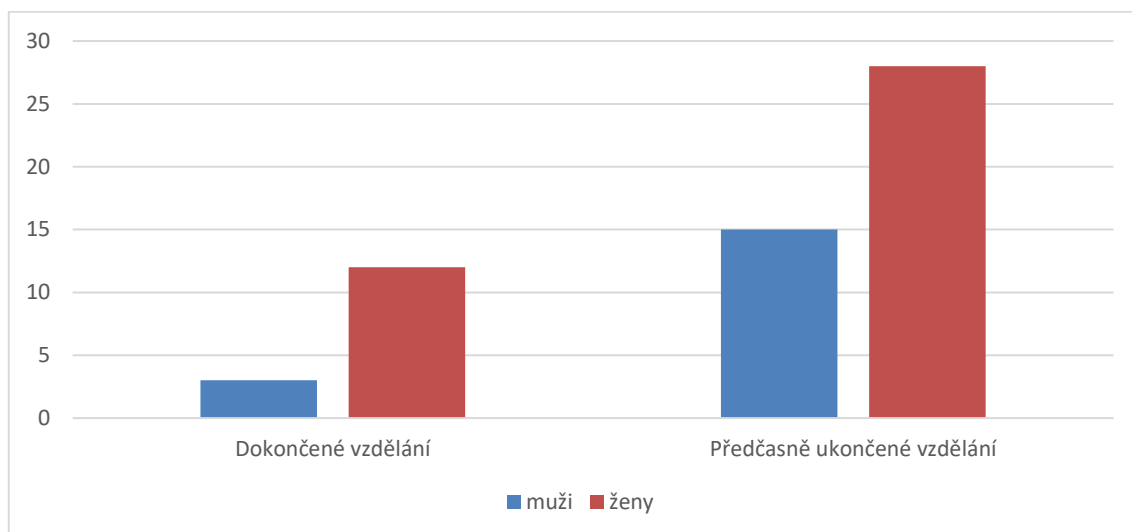
Zdroj¹⁰⁴

V grafu č. 4 je znázorněno, že ve věku od 18 do 25 let má 6 žen ZŠ, 2 ženy nedokončily SOU a 1 žena dokončila SOU. Ve věkovém rozmezí od 26 do 30 let má ZŠ 5 žen a 2 ženy SOU dokončené. Ve věkové kategorii od 31–40 let jsou záznamy o tom, že 8 žen absolvovalo ZŠ, 4 nedokončily SOU, 2 dokončily SOU a 1 žena má SŠ dokončené. Ve věkové skupině od 41–50 let se nachází 5 žen se ZŠ, 1 žena s nedokončeným SOU, 1 žena s dokončeným SOU a 1 žena s dokončeným SŠ. Věk 51–60 let je zastoupen 1 ženou se ZŠ. Ve věku 61 let není žádná žena.

V celkovém výčtu 25 žen absolvovalo ZŠ, 7 žen nedokončilo SOU a 6 žen dokončilo SOU. Střední školu absolvovaly 2 ženy a vzdělání dokončily. Jiného vzdělání (VOŠ/VŠ) se neúčastnila žádná z žen.

¹⁰⁴ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 5: Dokončené vzdělání a předčasně ukončené vzdělání respondentů

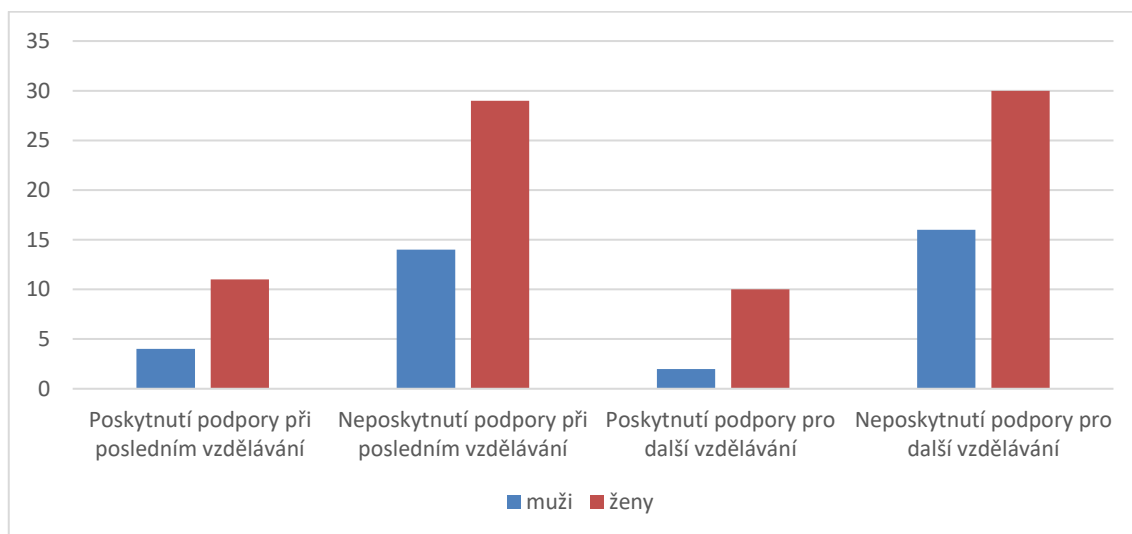

Zdroj¹⁰⁵

Graf č. 5 ukazuje data o dokončeném a předčasně ukončeném vzdělání respondentů. Dle uvedených dat 3 muži vzdělání dokončili a 15 mužů vzdělání ukončilo z různých důvodů předčasně. Dále 12 žen vzdělání dokončilo a 28 žen vzdělání ukončilo z různých důvodů předčasně.

¹⁰⁵ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 6: Poskytnutá podpora při posledním a dalším vzdělávání

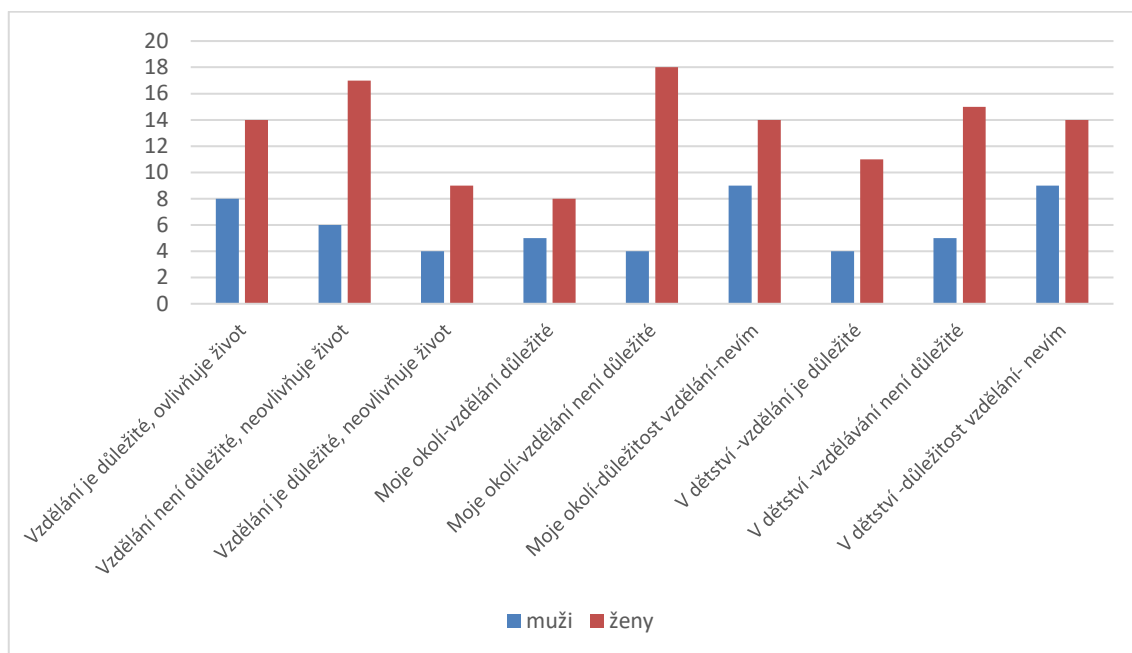
Zdroj¹⁰⁶

Graf č. 6 porovnává poskytování podpory při vzdělávání. Během posledního vzdělávání byla poskytnuta podpora od blízkého okolí u 11 žen a 4 mužů. Při posledním vzdělávání nebyla podpora od blízkého okolí poskytnuta 14 mužům a 29 ženám.

2 muži a 10 žen se domnívají, že jim je v současné době poskytnuta podpora pro další vzdělávání. 16 mužů a 30 žen jsou opačného názoru, myslí si, že jim není v současné době poskytnuta podpora pro další vzdělávání.

¹⁰⁶ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 7: Význam vzdělání

Zdroj¹⁰⁷

Graf č. 7 zobrazuje porovnání v oblasti významu vzdělání. Respondenti odpovídali na otázky, jak je pro ně vzdělání důležité, dále jak si myslí, že je vzdělání důležité pro jejich blízké okolí a jakým způsobem jim byla podávána důležitost vzdělání v dětství.

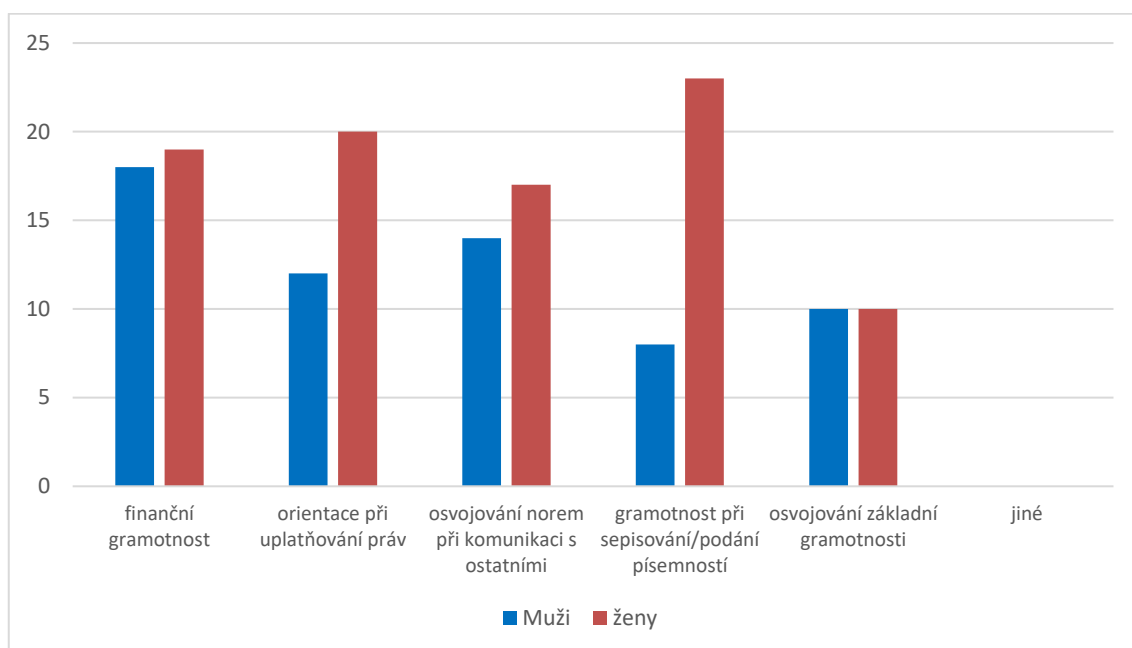
8 mužů a 14 žen odpovědělo, že vzdělání vnímají jako důležité, s tím, že vzdělání může ovlivnit jejich život v různých oblastech (zaměstnání, finance apod.). 6 mužů a 17 žen si myslí, že vzdělání není důležité a nemůže ovlivnit jejich život v žádných oblastech. 4 muži a 9 žen se domnívá, že vzdělání je důležité, ale nemůže ovlivnit jejich život.

5 mužů a 8 žen si myslí, že jejich nejbližší okolí (rodina, partneři, přátelé apod.) považují vzdělání za důležité. 4 muži a 18 žen jsou názoru, že jejich nejbližší okolí (rodina, partneři, přátelé apod.) nepovažují vzdělání za důležité. 9 mužů a 14 žen neví, zda jejich nejbližší okolí (rodina, partneři, přátelé apod.) považují vzdělání za důležité či nikoliv.

V dětství bylo sdělováno 4 mužům a 11 ženám, že vzdělání je důležité. V dětství bylo sdělováno 5 mužům a 15 ženám, že vzdělání není důležité. 9 mužů a 14 žen neví, zda jim bylo v dětství sdělováno, že vzdělání je důležité či nikoliv.

¹⁰⁷ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 8: Zájem o oblast vzdělávání

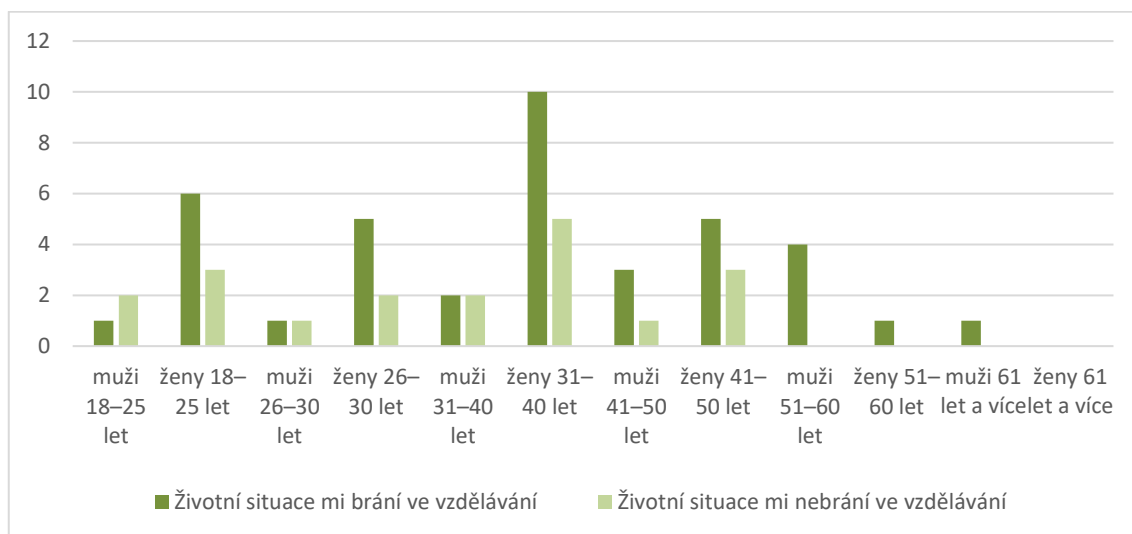
Zdroj¹⁰⁸

Z grafu č. 8 vyplývají oblasti vzdělávání, které by respondenti měli zájem absolvovat. Respondenti u této otázky mohli vybírat více odpovědí. Z uvedených dat lze zjistit, že muži zvolili 18krát odpověď pro vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti, a 12krát byla zvolena odpověď mužů u orientace při uplatňování práv (např. znalost obsahu nájemní smlouvy apod.). 14krát byla vybrána odpověď ze strany mužů u osvojování norem při komunikaci s ostatními (např. jednání na úřadech, se zaměstnavateli apod.). Zájem o gramotnost při sepisování/podání písemností (např. odvolání) byla zvolena 8krát. U osvojování základní gramotnosti (např. čtení, porozumění obsahu) bylo zaznamenáno 10 odpovědí ze strany mužů.

I ženy mohly vybírat více odpovědí. Z uvedených dat lze dále zjistit, že ženy zvolily 19krát odpověď pro vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti a 20krát byla zvolena odpověď orientace při uplatňování práv (např. znalost obsahu nájemní smlouvy apod.). 17krát byla vybrána odpověď osvojování norem při komunikaci s ostatními (např. jednání na úřadech, se zaměstnavateli apod.). Zájem o gramotnost při sepisování/podání písemností (např. odvolání) byla zvolena 23krát. U osvojování základní gramotnosti (např. čtení, porozumění obsahu) bylo zaznamenáno 10 odpovědí ze stran žen.

¹⁰⁸ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 9: Životní situace bránící respondentům ve vzdělávání

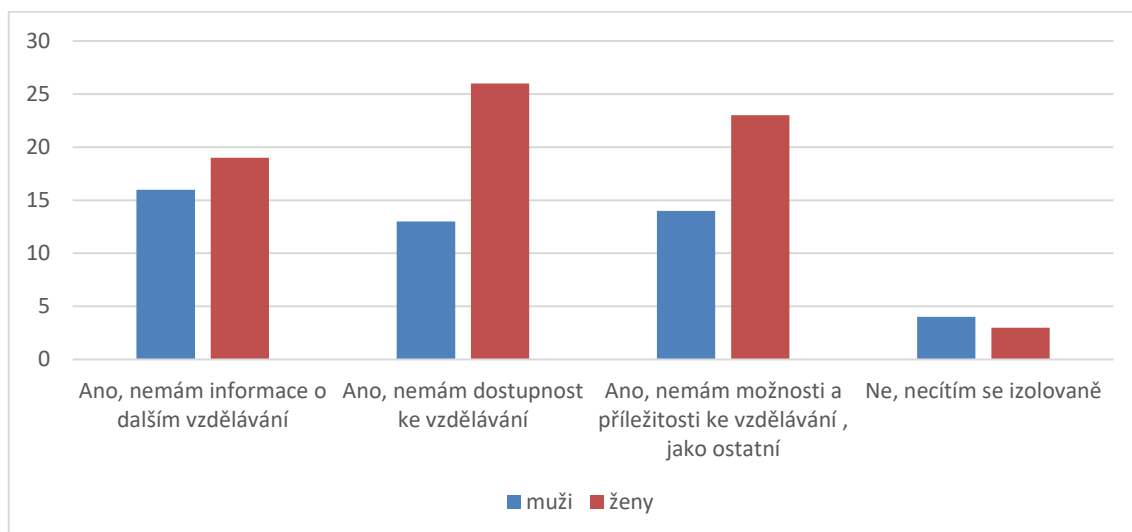
Zdroj¹⁰⁹

Z grafu č. 9 vyplývá, že ze 40 žen 27 odpovědělo, že jim jejich životní situace brání ve vzdělávání. 13 žen uvedlo, že jim jejich životní situace ve vzdělávání nebrání. Z 18 mužů jich 12 zodpovědělo, že jim jejich životní situace brání ve vzdělávání. 6 mužů sděluje, že jim jejich životní situace ve vzdělávání nebrání.

Ve věkové kategorii 18–25 let odpověděli 1 muž a 6 žen, že jim životní situace brání ve vzdělávání. 2 muži a 3 ženy zodpověděli, že jim životní situace nebrání ve vzdělávání. Ve věkové skupině 26–30 let odpověděli 1 muž a 5 žen, že jim životní situace brání ve vzdělávání a 1 muž a 2 jsou opačného názoru. Ve věkové kategorii 31–40 let brání životní situace ve vzdělávání 2 mužům a 10 ženám. 2 muži a 5 žen se domnívají, že životní situace jim ve vzdělávání nebrání. Ve věkovém rozmezí 41–50 let životní situace brání ve vzdělávání 3 mužům a 5 ženám, opačného názoru je 1 muž a 3 ženy. Ve věkové kategorii od 51 do 60 let odpovídá 1 žena a 4 muži, že jim životní situace brání ve vzdělávání, opačný názor nesdílí v této věkové kategorii žádný muž ani žena. Ve věku 61 let a více odpovídá 1 muž, že životní situace mu brání ve vzdělávání, v této věkové kategorii nebyla respondentkou žádná žena.

¹⁰⁹ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 10: Bariéra ve vzdělávání – izolovanost

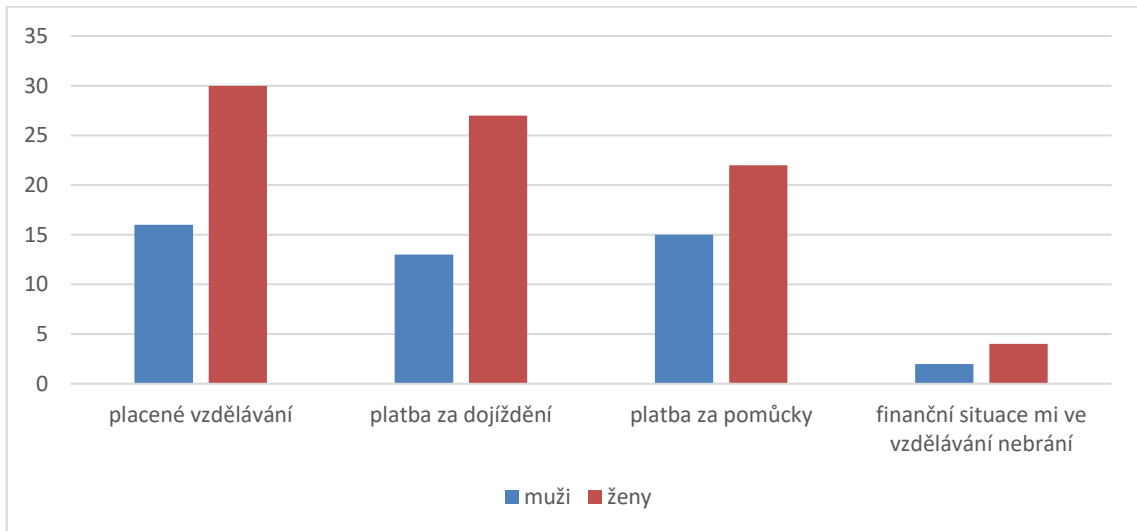

Zdroj¹¹⁰

Z grafu č. 10 zjistíme informace o souvislostech mezi izolací a vzděláváním. Respondenti mohli vybrat více odpovědí. Muži 16krát a ženy 19krát uvedli, že se cítí izolovaní, jelikož nemají informace o dalším vzdělávání. Muži 13krát a ženy 26krát zvolili odpověď, že se cítí izolovaní, jelikož nemají dostupnost ke vzdělávání (doprava, příliš vzdálené místo apod.). 14 mužů a 23 žen odpovědělo, že se cítí izolovaní, protože mají pocit, že nemají možnosti a příležitosti ke vzdělávání, jako ostatní. 4 muži a 3 ženy se necítí být izolovaní.

¹¹⁰ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 11: Bariéra ve vzdělávání – finance

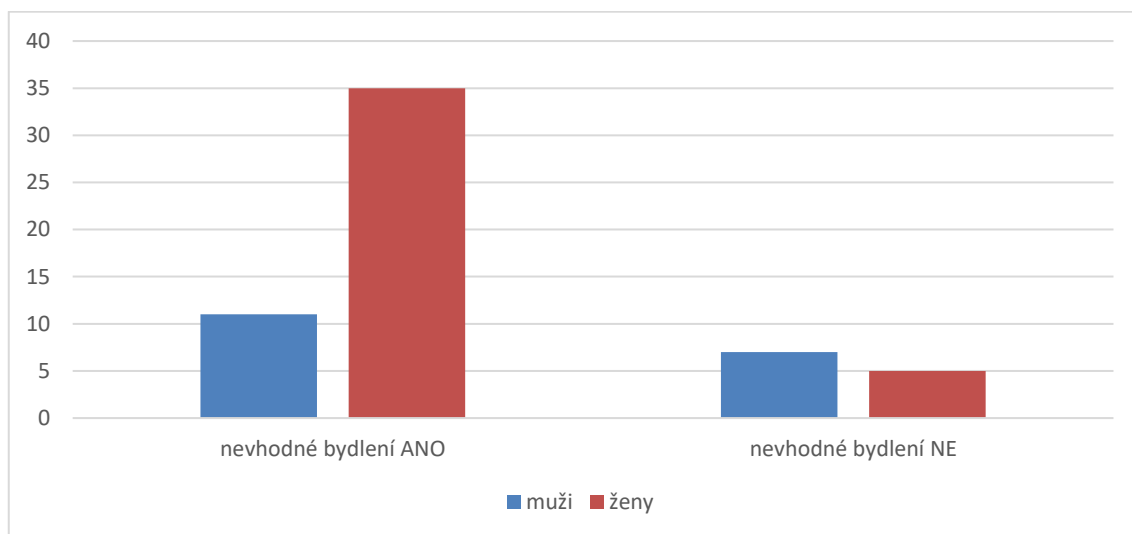

Zdroj¹¹¹

V grafu č. 11 jsou obsaženy informace, zda finanční situace brání respondentům v dalším vzdělávání. Respondenti mohli vybrat více odpovědí. 16 mužů a 30 žen uvádí, že by si nemohli dovolit placené vzdělávání. 13 mužů a 27 žen sdělují, že by z finančních důvodů nemohli za vzděláváním dojíždět. Pro 15 mužů a 22 žen představuje finanční bariéru platba pomůcek. 2 muži a 4 ženy mají pocit, že finanční situace není překážkou pro další vzdělávání.

¹¹¹ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 12: Bariéra ve vzdělávání – bydlení

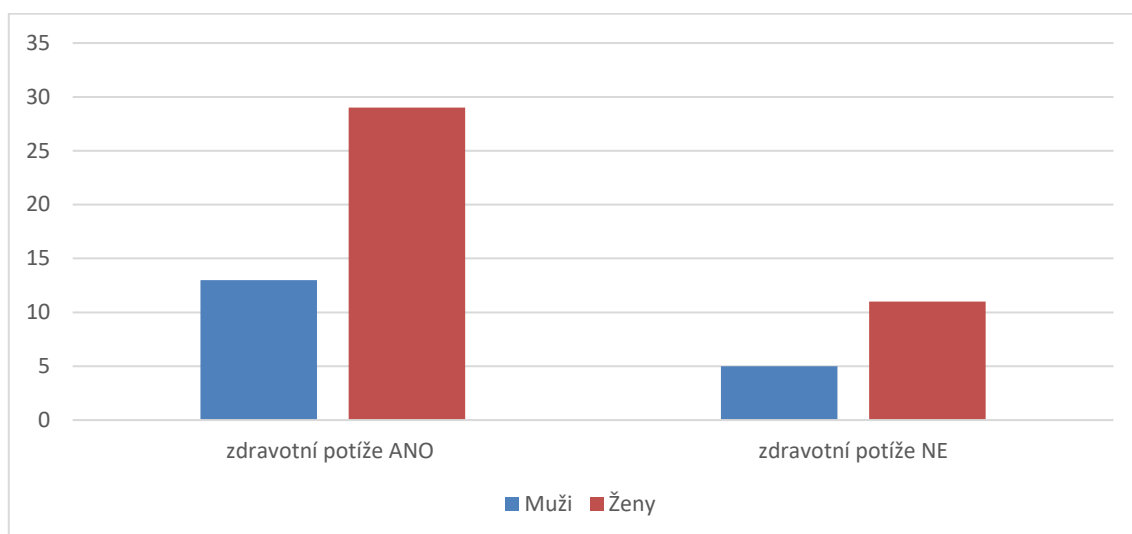

Zdroj¹¹²

Graf č. 12 znázorňuje názor respondentů, zda jim ve vzdělávání brání nevhodné bydlení (kde nejsou vhodné podmínky pro vzdělávání). 11 mužů a 35 žen si myslí, že jim nevhodné bydlení brání ve vzdělávání. 7 mužů a 5 žen se domnívá, že bydlení není bariérou pro další vzdělávání.

¹¹² Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 13: Bariéra ve vzdělávání – zdraví

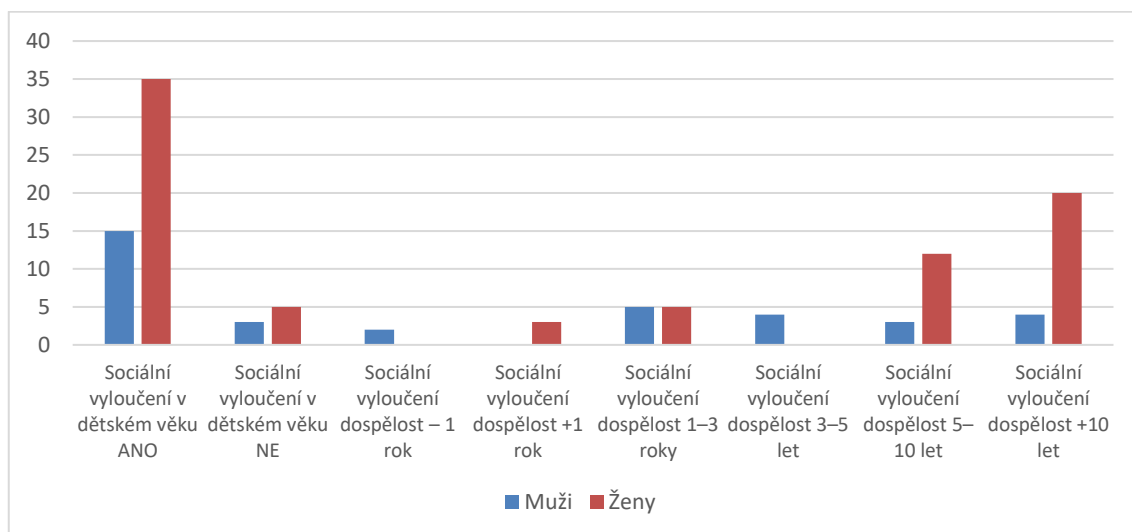

Zdroj¹¹³

Graf č. 13 vyjadřuje, zda si respondenti myslí, že jim ve vzdělávání brání zdravotní potíže. 13 mužů a 29 žen sděluje, že jim zdravotní potíže brání ve vzdělávání. 5 mužů a 11 žen si myslí, že jim zdravotní potíže nebrání ve vzdělávání.

¹¹³ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 14: Sociální vyloučení v dětském věku a dospělosti

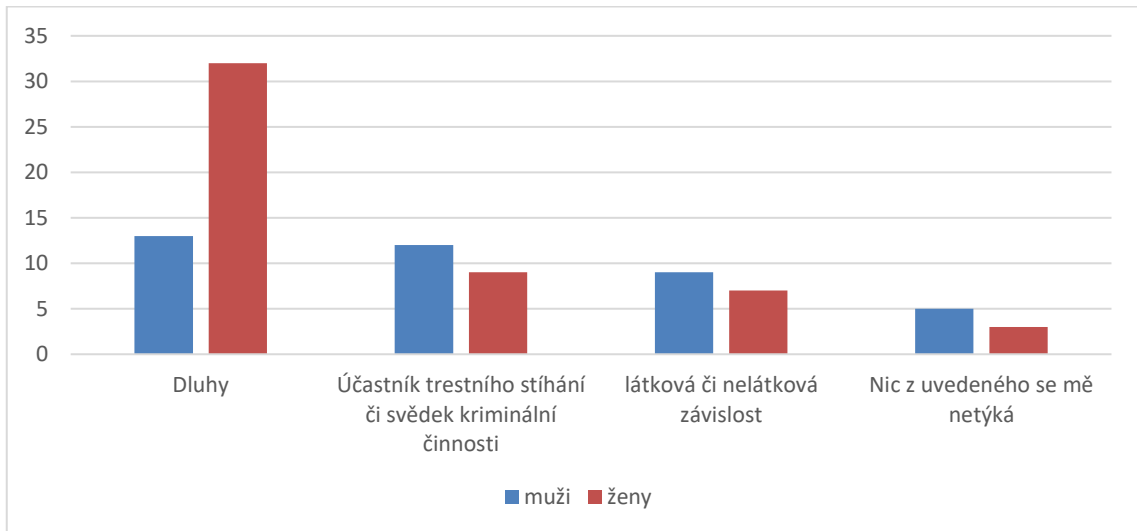
Zdroj¹¹⁴

Data grafu č. 14 poukazují na sociální vyloučení v dětském věku a dospělosti. 15 mužů a 35 žen zažilo sociální vyloučení v dětství. 3 muži a 5 žen nezažili sociální vyloučení v dětství.

Respondenti dále odpovídali, jak dlouho se jich sociální vyloučení týká v dospělosti. 2 muži a žádné ženy odpověděli, že se jich sociální vyloučení týká méně než 1 rok. 3 ženy a žádní muži sdělili, že sociální vyloučení zažívají přes jeden rok. 5 mužů a 5 žen odpovědělo, že sociální vyloučení u nich trvá v rozsahu od 1–3 let. 4 muži a žádné ženy uvádí, že sociální vyloučení se jich týká 3–5 let. 3 muži a 12 žen jsou sociálním vyloučením zasaženi v rozsahu od 5 do 10 let. 4 muži a 20 žen jsou sociálním vyloučením zasaženi 10 let a více.

¹¹⁴ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

Graf 15: Jevy spojené se sociálním vyloučením

Zdroj¹¹⁵

Graf č. 15 vysvětluje, jaké jevy spojené se sociálním vyloučením se respondentů týkají. Respondenti mohli vybrat více odpovědí. 13 mužů a 32 žen sděluje, že jsou zatíženy dluhy. 12 mužů a 9 žen byli účastníky trestního stíhání nebo svědky páčání kriminální činnosti. 9 mužů a 7 žen mají látkovou či nelátkovou závislost. 5 mužů a 3 ženy uvádí, že se jich výše uvedené netýká.

3.5 Interpretace a diskuze výsledků

Dotazníkové šetření proběhlo v souladu se zachováním etiky výzkumu. Respondenti zůstali v anonymitě, byli seznámeni, za jakým účelem sběr dat pomocí dotazníků probíhá. Byli poučeni, že data jsou zaznamenávána s cílem uskutečnit výzkumné šetření v rámci bakalářské práce. Zjištěná data a fakta budou použita pouze pro účel zpracování bakalářské práce. Všichni respondenti, kteří vyplňovali dotazník byli s těmito informacemi seznámeni. Zpětnou vazbou bylo ověřeno, že sdělení porozuměli.

Pro zachování dostatečné anonymity respondentů v práci nebudou zveřejňovány bližší informace o neziskové organizaci, v rámci které proběhlo výzkumné šetření.

¹¹⁵ Autorka práce, 2023 (vlastní šetření).

S realizovaným výzkumem bylo seznámeno vedení neziskové organizace, které po objasnění procesu výzkumu udělilo souhlas provést výzkum v rámci terénní práce.

První dvě otázky dotazníkové šetření obsahovaly demografické údaje (pohlaví a věk respondentů). Bylo zjištěno, že ze všech respondentů převažují ženy. Nejvíce žen, v počtu 15, bylo ve věkové skupině 31–40 let. U mužů je největší počet zastoupení ve věkovém rozmezí od 31–40 let, 41–50 let a 51–60 let, a to v každé věkové skupině v počtu 4 mužů. Ve věkové kategorii od 60 let a více není žádná žena a pouze 1 muž, což je nejmenší zastoupení respondentů ze všech věkových skupin. Počet žen v poměru k počtu mužů a věkové zastoupení respondentů mohl vzniknout na základě dotazníkového šetření v rámci terénní sociální práce, kde z nastavené cílové skupiny vyplývá větší zastoupení žen a již uvedené věkové rozmezí respondentů.

Třetí otázka dotazníkového šetření se týkala zaměstnanosti respondentů. Z výzkumu vyplývá, že z 58 respondentů jsou zaměstnaní pouze 4 muži a 9 žen. Čtvrtá otázka byla zaměřena na nejvyšší dosažené vzdělání respondentů. Z výzkumného vzorku nejvíce respondentů z uvedeného vzdělání absolvovalo ZŠ (11 mužů a 25 žen). Ve srovnání s nejnižším dosažením vzděláním je nutné uvést, že střední školu dokončily ze všech respondentů pouze 2 ženy. Výsledky výzkumů se shodují s informacemi v teoretické části, která poukazuje na výskyt nezaměstnanosti a nižšího stupně vzdělání, jako jevů spojovaných se sociálním vyloučením.

S dosaženým vzděláním můžeme porovnat pátou otázku. V té respondenti zodpovídali, zda vzdělávání z různých důvodů ukončili předčasně. Dle zjištěných výsledků z 58 respondentů pouze 3 muži a 12 žen vzdělání dokončilo. Převážná část respondentů vzdělání ukončila z různých důvodů předčasně. Ze zjištěných dat výzkumného šetření čtvrté a páté otázky můžeme usoudit, že respondenti nemají přílišnou motivaci ke vzdělávání.

Navazující otázky se zaměřují na podporu během vzdělávání v minulosti a v současnosti. Úkolem bylo zjistit míru podpory okolí sociálně vyloučených osob ke vzdělávání. Šestá otázka zjišťovala, jestli respondentům poskytlo blízké okolí (rodina, přátelé apod.) podporu při posledním vzdělávání. Z celkového výzkumného souboru 58 respondentů se jen 11 žen a 4 muži domnívají, že jim byla poskytnuta podpora při posledním vzdělávání. Ostatní respondenti jsou opačného názoru.

Otázka sedmá se prolíná s předchozí otázkou na téma podpory během vzdělávání. Respondentům byl položen dotaz, zda je v současné době někdo podporuje při dalším vzdělávání. Ze všech 58 respondentů pouze 2 muži a 10 žen se domnívají, že jim je v současné době poskytnuta podpora pro další vzdělávání.

Z otázky č. 6 a č. 7 vyplývá, že většina respondentů neměla a v současné době ani nemá dostatečnou podporu svého okolí v oblasti vzdělávání.

Následující otázky č. 8, č. 9 a č. 10 vytváří sérii otázek, které poukazují na význam a důležitost vzdělávání. Respondenti odpovídali na otázky, jak je pro ně vzdělání důležité, dále jak si myslí, že je vzdělání důležité pro jejich blízké okolí a jakým způsobem jim byla podávána důležitost vzdělání v dětství. Osobní vztah respondentů a jejich blízkých ke vzdělávání či důraz na vzdělávání v dětském věku mohou mít vliv na vzdělávání během celého života.

Vztah ke vzdělávání si vytváříme již o dětství, na což poukazují výsledky výzkumu, kdy v dětství bylo sdělováno pouze 15 respondentům, že vzdělání je důležité. Oproti tomu 20 respondentům bylo v dětství sdělováno, že vzdělání není důležité. Ostatní respondenti neznali na otázku odpověď.

Zajímavé však je, že přes nízký důraz na vzdělávání v dětství 22 respondentů odpovědělo, že vzdělání nyní v dospělosti vnímají jako důležité, s tím, že vzdělání může ovlivnit jejich život v různých oblastech (zaměstnání, finance apod.). 13 odpovědí je založeno na domněnce respondentů, že vzdělání je důležité, ale nemůže ovlivnit jejich život. 23 osob si myslí, že vzdělání není důležité a nemůže ovlivnit jejich život v žádných oblastech.

Vztah blízkých osob respondentů ke vzdělávání ukazují následující data šetření. Celkem 13 respondentů si myslí, že jejich nejbližší okolí považují vzdělání za důležité. 22 respondentů je názoru, že jejich nejbližší nepovažují vzdělání za důležité. 23 respondentů nezná odpověď na otázku, zda jejich nejbližší okolí považují vzdělání za důležité či nikoliv.

Otázka č. 11 uvádí oblasti vzdělávání, o které by případně respondenti měli zájem. Nejvíce odpovědí získala oblast finanční gramotnosti. Další oblast vzdělávání, která by respondenty zajímala nejvíce, je orientace při uplatňování práv. Výsledky výzkumu dále ukazují, že respondenti na třetím místě zvolili shodně oblast vzdělávání při osvojování

norem během komunikace s ostatními a gramotnost při sepisování/podání písemností. Nejméně odpovědi je zaznamenáno u osvojování základní gramotnosti.

Na otázku č. 11 navážeme získanými daty z výzkumného šetření, a to u otázky č. 14, jelikož se také týká finančních možností respondentů. Otázka je ve znění, zda si respondenti myslí, že jim ve vzdělávání brání finanční situace. Respondenti uvedli, že největší bariérou by pro ně bylo placené vzdělávání, za druhou problematickou oblast označují dojíždění, které by museli hradit. Dále sdělují, že je pro ně finanční bariérou platba pomůcek. Pouze 6 respondentů má pocit, že jejich finanční situace není překážkou pro další vzdělávání.

V otázce č. 12 je vysvětlována souvislost životní situace a bariéry ve vzdělávání respondentů. Z výzkumného šetření vyplývá, že převážná část respondentů odpověděla (39 osob z 58 osob), že jim životní situace v dalším vzdělávání brání. Pouze 19 respondentů je názoru, že jim životní situace ve vzdělávání nebrání.

Životní situace respondentů se spojuje s mnoha dalšími vlivy. Působení finanční situace je zdůvodněno již výše. Respondenti v otázce č. 15 dále odpovídali na to, zda jim brání ve vzdělávání nevhodné bydlení. Celkem 46 respondentů si myslí, že jim ve vzdělávání brání nevhodné bydlení. Pouhých 12 respondentů se domnívá, že nevhodné bydlení není bariérou pro další vzdělávání.

Vlivem na vzdělávání by mohly být zdravotní potíže, což respondenti uvedli v otázce č. 16. 42 respondentů sděluje, že jim zdravotní potíže brání ve vzdělávání. 16 respondentů si myslí, že jim zdravotní potíže nebrání ve vzdělávání.

Návratem k otázce č. 13 je na základě výzkumného šetření vysvětlena souvislost mezi sociální izolací a vzděláváním respondentů. Respondenti nejvíce volili odpověď, že se cítí izolovaní, jelikož nemají dostupnost ke vzdělávání (doprava, příliš vzdálené místo apod.). Další odpověď s nejvíce odpověďmi vyplývá ze sociální izolovanosti, kdy respondenti nemají dostatek možností a příležitosti ke vzdělávání, jako ostatní. Hned za touto odpovědí je respondenty uváděno, že se cítí izolovaní, jelikož nemají informace o dalším vzdělávání. Minimum respondentů (7 osob z 58 respondentů) se necítí nijak izolováno.

Otázky č. 17 a č. 18 dotazníkového šetření poukazují na sociálního vyloučení v dětském věku a v dospělosti. 50 respondentů se domnívá, že zažilo sociální vyloučení v dětství. Pouze 8 respondentů si myslí, že nezažilo sociální vyloučení v dětství.

Respondenti dále odpovídali, jak dlouho se jich sociální vyloučení týká v dospělosti. Z výsledku dat vyplývá, že nejvíce respondentů zasažených sociálním vyloučením je v době trvání od 5 do 10 let, a 10 a více let. Naopak nejmenší skupina respondentů je zasažena sociálním vyloučením méně než rok či po dobu jednoho roku.

Se sociálním vyloučením jsou spojené jevy, které vyplývají z otázky č. 19. Dle zaznamenaných odpovědí respondentů jsou osoby sociálně vyloučené nejvíce zatíženy dluhy. Na druhém místě uvádí, že byli účastníky trestního stíhání nebo svědky páchaní kriminální činnosti. Na třetím místě respondenti přiznávají látkovou či nelátkovou závislost. Pouze 8 respondentů uvádí, že se jich nic z výše uvedeného netýká.

ZÁVĚR

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části se nachází dvě hlavní kapitoly s názvy Problematika sociálního vyloučení a Vzdělávání dospělých.

V kapitole Problematika sociálního vyloučení bylo definováno sociální vyloučení, sociálně vyloučené osoby a sociálně vyloučené lokality. Poukázalo se na souvislosti a potíže spojené se sociálním vyloučením. Sociální vyloučení bylo charakterizováno v kontextu specifík a jevů, které jsou typické pro uvedenou problematiku, jedná se například o zvýšenou kriminalitu, užívání návykových látek či nezaměstnanost. Nelze opomenout kapitolu o terénní sociální práci, která nachází v sociálně vyloučených lokalitách opodstatněné uplatnění. Kapitola Terénní sociální práce naznačuje postupy práce a utváření vztahu mezi klientem a terénním pracovníkem.

Kapitola Vzdělávání dospělých popisuje vlivy působící na vzdělávání dospělých například z hlediska socializace, vlivu prostředí či kultury. Dále se zde naznačují specifika vzdělávání dospělých v sociálně vyloučených lokalitách, kde jsou vyjmenovaná témata, ve kterých je nutné dospělé vzdělávat. Důraz je kladen na motivaci a úskalí ve vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách. Motivace a podpora je důležitým faktorem u vzdělávání dospělých v sociálně vyloučených lokalitách. Při vzdělávání dospělých zasažených sociálním vyloučením hrají důležitou úlohu sociální služby a další instituce, na což je v bakalářské práci také poukázáno.

Ve výzkumné části bylo pro zjištění výsledků použito dotazníkové šetření. Soubor otázek a odpovědí respondentů se stal podkladem pro zodpovězení výzkumné otázky. Výzkumná otázka měla zodpovědět, zda má sociální vyloučení zásadní vliv na vzdělávání dospělých. Co se týče výzkumné otázky, ukázalo se, že výsledky naznačují, že sociální vyloučení má vliv na vzdělávání dospělých.

Zjištěná data potvrzují, že většina respondentů se potýká s jevy spojovanými se sociálním vyloučením, s čímž souvisí nevhodné nebo demotivační podmínky ve vzdělávání. V životě těchto osob se objevují bariéry, které mohou působit, jako překážka pro další vzdělávání.

Autorka práce se domnívá, že cíl bakalářské práce byl splněn. V teoretické i výzkumné části je poukázáno na některé faktory, které mohou ovlivnit vzdělávání

dospělých trpících sociálním vyloučením. Jedná se o faktory životní situace, která zahrnuje potíže finanční či zdravotní, dále bytovou otázku a oblast podpory a osobní motivace pro další vzdělávání. Na základě podkladů odborné literatury, zkušeností z praxe a výzkumného šetření se podařilo zjistit, že uvedené faktory mají i dle odpovědí respondentů vliv na vzdělávání osob zasažených sociálním vyloučením.

Autorka práce je však názoru, že k hlubšímu vhledu do problematiky by byl nutný rozsáhlejší výzkumný vzorek a podrobnější výzkumné šetření v rámci více sociálně vyloučených lokalit. S tím souvisí i časové možnosti výzkumu, které by za takto podrobného šetření mohli trvat i několik měsíců.

Zjištěná data této práce by mohla napomoci k řešení problematiky v dané lokalitě. Výstupní data by byla případně poskytnuta lokální síti sociálních služeb, které by se na vzdělávání dospělých mohly více zaměřit. Při práci s osobami ze sociálně vyloučených lokalit je třeba zdůraznit provázanost a spolupráci všech dostupných služeb a institucí, zabývajících se stejnou či podobnou problematikou. Vhodná oblast ke zkoumání by tedy mohla být propojenost sociálních služeb, institucí a dalších návazných služeb nebo ochota sociálně vyloučených osob svou situaci změnit a nastartovat tak případnou životní změnu.

Další výzkum by se mohl týkat například vlivu podpory a motivace sociálně vyloučených osob, jelikož i výsledná data výzkumné části bakalářské práce poukazují na nedostatečnou motivaci a podporu v procesu vzdělávání.

Dále by bylo vhodné se zamyslet nad tématem uplatnění terénní sociální práce ve vyloučených lokalitách. Autorka se domnívá, že tato oblast sociální práce není společností příliš pozitivně přijímána, ačkoliv právě terénní pracovníci přicházejí do kontaktu se sociálně vyloučenými osobami daleko častěji, než jiné sociální služby a instituce. Terénní pracovníci získanou důvěrou klientů, mohou zapříčinit změnu, či alespoň myšlenky a pohnutky klientů, které případně směřují k přehodnocení způsobu jejich života.

Sociální vyloučení v kontextu lokalit a v nich žijících osob by se mělo evidovat z důvodu informovanosti o rozsáhlosti problému a případnému řešení a nalezení nástrojů k zmírnění nebo odstranění souvisejících důsledků.

Vzdělávání dospělých může představovat nástroj k řešení problematiky sociálního vyloučení. Záleží však na motivaci, postojích a přístupu ke vzdělávání a mnoha dalších faktorech, které na vzdělávání dospělých působí.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BALVÍN, J. *Sociální pedagogika a její dvě české osobnosti*. 1. vyd. Praha: Radix, 2015. ISBN 978-80-87573-13-6.

BARTÁK, J. a M. DEMJANENKO. *Sociální andragogika: Andragogika v procesu socializace člověka*. 1. vyd. Praha: Grada, 2021. ISBN 978-80-247-3997-7.

BARTÁK, J. *Jak vzdělávat dospělé*. 1. vyd. Praha: Alfa Nakladatelství, s.r.o., 2008. ISBN 978-80-87197-12-7.

BEDNÁŘOVÁ, Z. a L. PELECH. *Slabikář sociální práce na ulici: Supervize, streetwork, financování*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-148-8.

BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4824-5.

FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5046-0.

FONTANA, D. *Sociální dovednosti v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1197-6.

HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-4674-6.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. 4. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

KELLER, J. *Posvícení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. ISBN: 978-80-7419-155-8.

KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.

MAREK, J., A. STRNAD a L. HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.

MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006. ISBN 80-87007-15-8.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.

PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.

PRŮCHA, J. *Andragogický výzkum*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5232-7.

SAMKOVÁ, K. *Romská otázka: Psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. 1. vyd. Praha: Blinkr, 2011. ISBN 978-80-87579-03-9.

VETEŠKA, J. *Přehled andragogiky: Úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. 1. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1026-9.

Seznam použitých internetových zdrojů

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Index sociálního vyloučení*. [online]. © 2023 [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/index_socialniho_vyloucení/

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Vzdělávání* [online]. © 2023 [cit. 2023-01-30]. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/vzdelavani/>

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách, aneb jak překonat znevýhodnění chudobou ve škole?* [online]. © 2023 [cit. 2023-01-29]. Dostupné z: www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/vzdelavani/vzdelavani-v-socialne-vyloucenych-lokalitach-aneb-jak-prekonat-znevychodneni-chudobou-ve-skole/

MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Definice finanční gramotnosti*. [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://financnigramotnost.mfcr.cz/cs/pro-odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti>

MPSV. *Sociální služby* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>

MPSV. *Sociální začleňování* [online]. [cit. 2022-12-21]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-zaclenovani>

SOCIOLOGICKÁ ENCYKLOPEDIÉ. *Postoje* [online]. © 2018 [cit. 2023-03-29]. Dostupné z: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Postoje_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Postoje_(MSgS))

ÚŘAD PRÁCE. *Rekvalifikace* [online]. [cit. 2023-03-05]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/rekvalifikace>

WIKISOFIA. *Konzumní společnost* [online]. © 2013 [cit. 2023-01-30]. Dostupné z: https://wikisofia.cz/wiki/Konzumn%C3%AD_spole%C4%8Dnost

SEZNAM ZKRATEK

SOU	Střední odborné učiliště
SŠ	Střední škola
TSP	Terénní sociální práce
ÚP	Úřad práce
VOŠ	Vyšší odborná škola
VŠ	Vysoká škola
ZŠ	Základní škola

SEZNAM OBRÁZKŮ A GRAFŮ

Seznam obrázků

Obrázek 1: Index sociálního vyloučení	12
Obrázek 2: Vliv prostředí	20
Obrázek 3: Pyramida potřeb A. H. Maslowa.....	26

Seznam grafů

Graf 1: Pohlaví a věkové rozmezí respondentů	37
Graf 2: Zaměstnanost respondentů	38
Graf 3: Nejvyšší dosažené vzdělání u mužů	39
Graf 4: Nejvyšší dosažené vzdělání u žen	40
Graf 5: Dokončené vzdělání a předčasně ukončené vzdělání respondentů	41
Graf 6: Poskytnutá podpora při posledním a dalším vzdělávání	42
Graf 7: Význam vzdělání	43
Graf 8: Zájem o oblast vzdělávání	44
Graf 9: Životní situace bránící respondentům ve vzdělávání	45
Graf 10: Bariéra ve vzdělávání – izolovanost.....	46
Graf 11: Bariéra ve vzdělávání – finance	47
Graf 12: Bariéra ve vzdělávání – bydlení	48
Graf 13: Bariéra ve vzdělávání – zdraví	49
Graf 14: Sociální vyloučení v dětském věku a dospělosti	50
Graf 15: Jevy spojené se sociálním vyloučením.....	51

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Dotazník	I
----------------------------	---

PŘÍLOHY

Příloha A – Dotazník

1) Jaké je Vaše pohlaví?

- Muž
- Žena
- Jiné

2) Jaký je Váš věk?

- 18–25
- 26–30
- 31–40
- 41–50
- 51–60
- 61 a více let

3) Jste zaměstnaný/zaměstnaná?

- Ano, mám zaměstnání
- Ne, jsem v evidenci ÚP
- Ne, nejsem v evidenci ÚP

4) Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- Základní škola
- Střední odborné učiliště – dokončené
- Střední odborné učiliště – nedokončené
- Střední škola s maturitou – dokončené
- Střední škola s maturitou – nedokončené
- Vysoká škola / Vyšší odborná škola

5) Ukončil/a jste vzdělávání z různých důvodů předčasně?

- Ano
- Ne

6) Poskytlo Vám blízké okolí (rodina, přátelé apod.) podporu při posledním vzdělávání?

- Ano
- Ne

7) Podporuje Vás v současné době někdo při dalším vzdělávání?

- Ano
- Ne
- Nevím

8) Je pro Vás vzdělání důležité?

- Vzdělání je důležité, může ovlivnit můj život (pracovní uplatnění, finanční situaci apod.)
- Vzdělání není důležité, nemůže ovlivnit můj život v žádné oblasti
- Vzdělání je důležité, ale nemůže ovlivnit můj život (pracovní uplatnění, finanční situaci apod.)

9) Myslíte si, že Vaše blízké okolí (rodina, přátelé apod.) považuje vzdělání za důležité?

- Ano
- Ne
- Nevím

10) V dětství mi bylo sdělováno, že:

- Vzdělání je důležité, potřebné
- Vzdělání není důležité, nevyužiji ho
- Nevím

11) Měl/a byste zájem o uvedené oblasti vzdělávání?

- Finanční gramotnost (umět hospodařit s financemi)
- Orientace při uplatňování práv (např. jak by měla vypadat nájemní smlouva)
- Gramotnost při sepisování či podání písemností (např. podat odvolání k soudu)
- Osvojování základní gramotnosti (např. čtení, porozumění obsahu dopisu z úřadu)
- Osvojování norem při komunikaci s ostatními (jednání na úřadech, při pracovním pohovoru)
- Jiné: uveďte

12) Domníváte se, že Vaše životní situace Vám brání ve vzdělávání?

- Ano
- Ne

13) Brání Vám ve vzdělávání izolovanost od společnosti? (málo informací, příležitostí, kontaktů s ostatními)

- Ano, protože nemám informace o možnostech dalšího vzdělávání
- Ano, protože nemám dostupnost ke vzdělávání (doprava, příliš vzdálené místo apod.)

- Ano, myslím si, že nemám z různých důvodů tolik příležitostí a možností ve vzdělávání, jako ostatní
- Ne, necítím se izolovaný/á od společnosti, vše je v pořádku

14) Brání Vám ve vzdělávání finanční situace?

- Ano, nemohl/a bych si dovolit zaplatit další vzdělávání (pokud by bylo placené)
- Neměl/a bych finance na dojíždění
- Nemohl/a bych si dovolit zaplatit případně pomůcky ke vzdělávání (internet, materiály)
- Ve vzdělávání mi finanční situace nebrání

15) Brání Vám ve vzdělávání nevhodné bydlení? (kde nejsou podmínky pro vzdělávání, např. vybavení místnosti, připojení k internetu, nemožnost vlastního prostoru/místnosti apod.)

- Ano
- Ne

16) Brání Vám ve vzdělávání zdravotní potíže?

- Ano
- Ne

17) Zažil/a jste sociální vyloučení v dětském věku?

- Ano
- Ne

18) Jak dlouho se Vás sociální vyloučení nyní v dospělosti týká?

- Méně než rok
- Více než rok
- 1–3 roky
- 3–5 let
- 5–10 let
- Více než 10 let

19) V současné době jsem:

- Látková či nelátková závislost (drogy, automaty apod.)
- Jsem zatížen/a dluhy
- Byl/a jsem trestně stíhaná/ý pro páchaní kriminální činnosti nebo jsem byl/a svědkem kriminálního jednání
- Nic z výše uvedeného se mě netýká

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Jana Knichalová

Obor: Andragogika

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Dopady sociálního vyloučení na vzdělávání dospělých

Rok: 2023

Počet stran textu bez příloh: 50

Celkový počet stran příloh: 3

Počet titulů českých použitých zdrojů: 18

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 9

Vedoucí práce: doc. PhDr. Dobromila Trpišovská, CSc.